



(Fotografski arhiv Hrv. Akademije)
NIKOLA BOŽIDAREVIĆ. Bogorodica na prijestolu (sa triptiha)
Lopud, Franjevački samostan

Nadali, Nadal« i pod hrvatskim »Božićević«, pa se do najnovijega vremena (1928) vjerovalo i pisalo, da su to različne osobe. Kako je prezimenom Natalis nerazdruživo bio vezan (isp. G. Alačević, *Bullettino*, X., Split 1887) uz biografiju svoga učitelja M. Marulića (isp. D. Farlati, *Illyricum sacrum*, sv. III., 433—4), pa i uz zbirku svojih latinskih pjesama, samo se Natalis smatrao Splitsčaninom, naprotiv, za B. se, naročito zbog njegova spominjanja u jednoj pjesničkoj poslanici Hanibala Lucića (isp. Stari pisci hrv., VI., 282), naslućivalo, da bi mogao biti porijeklom upravo Hvaranin, makar ga je već Jerolim Kavanjin u »Povijesti vandelskoj« (pjev. VI., kit. 132) spominjao kao Splitsčanina. Iako je prema mišljenju H. Lucića među svojim suvremenicima bio »svim ostalim naprida pisnikom«, od njegova hrvatskog pjesništva danas se zna za njegov prijevod *Pisni alit molitve gosp. Franciska Petrarke od dive*

Marije bogorodice pričište i iz istoga rukopisa njegova *Zdrave Marije daktica* (»Prosvitli mi pamet sfih gospoj gospoje, da počnem slatko pet kriposti ja tvoje...«).

LIT.: T. Matić, *Božićevićev prijevod Petrarke kancone Vergine bella che di sol vestita*, Grada za povijest književnosti hrvatske, IX., 87; P. Kolendić, *Francisko Božićević i Franciscus Natalis*, P. Popovića Prilozi, VIII., 272; G. Novak, *Hvar*, Split 1924. F. F.

BOŽIĆNICA, seljački prosvjetni zbornik i kalendar. Pučki zbornik i kalendar, koji je izlazio od 1902, 1910—1914, 1921—1934 i od 1936 do danas. G. 1902 izdavao ga je Antun Radić, a kasnije u zajednici s bratom Stjepanom. Poslije smrti Stj. Radića uređuje ga njegova kći Milica Devčić, a 1940 uredila ga je Mira Košutić-Radić. U Božićnici su izlazile izvorne rasprave Antuna i Stjepana Radića, namijenjene seljacima, o kulturnim, političkim i gospodarskim te nacionalnim problemima. M. O.

BOŽIDAREVIĆ. Ime dolazi u Dubrovniku od 15. st. Po svoj prilici nisu sva lica ovoga imena potekla od Božidara Vlatkovića poput slikara Nikole i Ivana, ali je vjerojatno, da su potekli sa Lopuda. U 15. i 16. st. to se ime piše Boxidarovich i Boxidarevich kao i Boxidari ili Bosidari. U.

1. Ivan, † 9. VIII. 1521 kao župnik crkve sv. Stjepana na otoku Šipanu, sin slikara Božidara Vlatkovića i brat Nikolin. U oporuci od 6. VIII. 1521 spominje, da ima u zalogu od Stjepana Bratosaljića lijepu zbirku medalja, 144 na broj, a kod Vinka Beresića dug od 2 dukata za jednu sliku. Bio je kancelar u službi dubrovačke republike 1514 do 1517. Malo je vjerojatno, da je kao svećenik bio slikar od zanata. Djela se njegova nisu sačuvala.

2. Nikola (Nicolaus Ragusinus), † Dubrovnik 1517, dubrovački slikar. Otac mu je bio slikar Božidar Vlatković, a majka se je zvala Rusa. Porodica je bila vjerojatno starinom s otoka Lopuda, a ne iz Kotora, kako neki misle. Prva je sačuvana vijest o njemu ugovor od 2. IX. 1476, u kojem se on obvezuje dubrovačkom slikaru Petru Ognjanoviću, da će tri godine »habitare con dicto Petharo et esse fidelis et obediens more boni famuli«, dok Ognjanović obećaje, da će ga u sve ovo vrijeme »držati u svojoj kući zdrava i bolesna, da će ga odijevati, hraniti, davati mu obuću i poučavati ga u svojoj umjetnosti«. Što se u toj ispravi kaže, da je B. »de Catharo«, iz Kotora, očita je zabuna ili pogreška. No već 7 mjeseci kasnije, 7. I. 1477, izjavljuje N. u dodatku pomenutom ugovoru, da kani poći u Mletke, ali dok bude u Dubrovniku, da će pomagati svom učitelju kod slikanja, koliko bude mogao. Vjerojatno je, da je doista otišao u Italiju, jer se tek sedamnaest godina kasnije javlja njegovo ime ponovno u Dubrovniku, zajedno s očevim, u ugovoru, kojim se 5. XII. 1494 obvezuju, da će izraditi jednu sliku za porodicu Đorđića u dubrovačkoj crkvi sv. Dominika. Možemo dakle uzeti, da je N. sve ovo vrijeme bio u Italiji, gdje je usavršavao svoje umijeće. Od 1494 do 1517 vijesti su o majstoru nešto brojnije, i to sve iz ugovora o izradbi slika u Dubrovniku i okolici. Posljednji je ugovor od 17. VI. 1517 za sliku u staroj dubrovačkoj stolnoj crkvi sv. Marije, a već u jednoj ispravi od 12. I. 1518 spominje se majstor N. kao mrtav, pa je vjerojatno, da je umro pod konac g. 1517.

Od njega su se sačuvala samo tri sigurne slike, od njih dvije signirane i datirane. I. U staroj dvorani kapitula kraj sakristije u crkvi sv. Dominika u Dubrovniku nalazi se na svom prvotnom mjestu slika, koja prikazuje *Bogorodicu s djetetom, anđelima i svecima*. Bogorodica, ogrnuta raskošnim brokatnim plaštem, sjedi na ovisoku. arhitektonski lijepo raščlanjenu i ornamentiranu, a sprjeda kandelabrima uokvirenu prijestolju držeći božansko dijete, koje stoji u njenu krilu. Do njenih su nogu i gore anđeoske glavice. Lijevo stoji sv. Julijan i Jakov, a desno Dominik i Matej, u pozadini kraljolik. Slika svršava gore trokutnim zabatom, u kojemu je naslikano Polaganje u grob s tri lika, koji su za polovinu manji od donjih. Iz donjeg dijela glavne slike izrezan je kasnije četverouglat komad s dijelom prijestolnog postolja. Kroz zid naime iza slike probijen je otvor, zatvoren željeznom rešetkom, kroz koji se vidi svetački relikvijar prenesen ovamo 1667 iz potresom posve razrušene stare dubrovačke stolne crkve svete Marije. — II. U dubrovačkom dominikanskom samostanu nalazi se s otoka Lopuda ovamo prenesena slika, koja prikazuje *Blagovijest*. Marija, odjevena raskošnom brokatnom haljinom, kleči desno prekrštenih na grudima ruku ispred široke kamene klupe. Pred klupom stoji kameni stolčić, na kojemu je otvorena knjiga. Na listovima napisane su riječi iz apokrifnog prvoevanđelja apostola Jakova i evanđelja po Luci. Na prednjoj strani stolčića nalazi se u krugu talijanski natpis, koji kaže, da je »ljeta Gospodnjega 1413 dana 16. ožujka ovu sliku dao načiniti u čast Anuncijate Marko Blaža Kolendića, patron lađe«. Desno, u drugom planu slike, ima portik na 6 stupova s oblim lukovima, kroz koji se pruža pogled na daleku crkvu. ispred koje stoje četiri lika. Lijevo sprjeda kleči na mramornom podu arkandeo Gabriel blagosiljući desnom uzdignutom rukom, a lijevom držeći žezlo s križem na vršku. Između Marije i Gabrijele stoji na tlu staklena vaza s liljanima. Gore u visini je Bog otac okružen brojnim anđeoskim glavicama. U pozadini je lijep kraljolik s gorama, brežuljcima i nizinama, u kojega se sredini razabira pastir sa stadom ovaca. Na prednjem je rubu niskog postolja natpis: *Insula Te Media*



TRIPTIH IZ RADIONICE NIKOLE BOŽIDAREVIĆA
Dubrovnik, Crkva sv. Dominika

(Fotografski arhiv Hrv. Akademije)

Virgo quibus potest laudibus extollit. U sredini niske balustrade, koja odvaj prednji prostor od krajolika, nalazi se u krugu signatura: »Nicolò Raguseo pinse«. Na donjem je rubu 5 manjih slika (predela), od kojih je srednja šira. Slike prikazuju (od lijeva na desno): 1. unutrašnjost jedne crkve s glavnim oltarom, na kojemu se nalazi slika Bogorodice. Pred oltarom kleče dva bijelo odjevena dječaka. Sprijeda lijevo i desno po četiri dominikanca klečeći; 2. Rođenje Isusovo; 3. Velik trgovački brod (valjda Kolendićev). Ispred broda u dva medaljona lik Bogorodice s djetetom i lik sv. Blaža; 4. Poklonstvo sv. Triju Kraljeva; 5. Krista, Bogorodicu i sv. Blaža ispred jedne lopudske crkvice, pred kojom kleče redovnik, dok se desno na moru bliži čamac pun dominikanaca, koji će se iskreati na obalu Lopuda. — III. U dubrovačkoj crkvi sv. Marije na Dančama nalazi se na lijevom pobočnom oltaru jedan Božidarevićev triptih u krasnom izrezbarenom starom okviru. Na srednjem polju prikazana je na prijestolju *Bogorodica s božanskim djetetom*, koje drži u lijevoj ruci grozd, okružena andeoskim glavicama. Do njenih nogu kleči mali sv. Ivan. Na lijevom je polju prikazan sv. Grgur, a na desnom izvanredno umilni lik sv. Martina na konju, odjeven raskošnom haljinom, kako odsijeca komad svoga plašta, da ga dade siromahu. I konj je svečev bogato opremljen. Obadva sveca stoje ispred niske ograde i zlatne pozadine. U gornjem polukrugu prikazan je ispod duboka krajolika Krist na križu. Oko križa su Bogorodica i četiri svete žene. U donjem dijelu nalaze se tri manje slike, koje prikazuju: 1. Krunisanje jednog pape. Desno u pozadini Andeoska tvrđava, do koje prilazi svečana povorka; 2. Svetoga Jurja u lijepu krajoliku; 3. Ustoličenje nekog biskupa. U pozadini konjanici. Na prednjem donjem rubu prijestolnog postolja latinski natpis: »1517 mjeseca veljače«, a na desnom rubu signatura: »Nicolaus Rhagusinus pingebat«. — IV. U lopudskom franjevačkom samostanu čuva se jedan triptih, na kojemu su prikazani: ispred krajolika na prijestolju *Bogorodica*, lijevo sv. Ivan Krstitelj, a desno sv. Juraj stojeći na ubijenom zmaju. Oba lika stoje pred niskom ogradom i zlatnom pozadinom. Na postolju prijestolja nalazi se talijanski natpis, koji kaže: »Ljeta Gospodnjega 1513 dana 20. prosinca dao je ovaj oltar načiniti u čast sv. Marije Juraj Božidarević«. Dok K. Kovač kaže, da je barem Bogorodica nesumnjivo djelo našega majstora, drži Ljubo Karaman, da je ovaj triptih izvela tuđa, manje vješta ruka, pa da je slika valjda izrađena u umjetnikovoj radionici, iz koje je po njegovu mišljenju proizašao i V. triptih lijevo od glavnoga oltara u dubrovačkoj crkvi sv. Dominika, na kojemu je na srednjem polju prikazana *Bogorodica s djetetom u krilu* stolujući na polumjesecu, a okružena brojnim andeoskim glavicama. Na lijevom su polju prikazani sv. Vlaho s modelom grada Dubrovnika i sv. Pavao, a na desnom sv. Toma Akvinski s modelom stare dubrovačke stolne crkve sv. Marije i sv. Augustin. Karaman drži, da je djelo nastalo, sudeći po nekim

detaljima na modelu grada Dubrovnika, između 1481 i 1485, ali bi ovu sliku, upravo zbog vremena, u kojem je nastala, bilo teško povezati s radionicom majstora Nikole, koji u ovo vrijeme uopće nije bio u Dubrovniku.

U dubrovačkoj lokalnoj slikarskoj školi, koja se bogato razvijala od polovine 15. do konca 16. st., a u kojoj su se istakli njeni predstavnici Matej Junčić, Lovro Marinov, Vicko Lovrin, Mihajlo Hamzić, Franjo Matejev i Blaž Držić, zaprema Nikola B. najodličnije mjesto. Zanimljiva je činjenica, da je on ostao neobično dugo pod vlasti svoga oca, koji ga istom 1514, tri godine pred njegovu smrt, otpušta »a nexu et potestate paterna«. Sve do danas nije razvojni tijek majstorove umjetnosti potpuno objašnjen, a niti su konačno utvrđeni uzori, za kojima se povodio. Uzima se, da je na nj utjecala umjetnost Vivarinija i Crivellija, a može biti i ona slikarskih škola talijanskih Marka. Spominjao se i majstor Louis Brea, koji je djelovao u Provansi i Liguriji. Duži je boravak u Italiji zacijelo odlučno utjecao na oblikovanje njegova stila. Ljubo Karaman, koji je dao do sada najbolji prikaz umjetnosti našega majstora, drži, da je Nikola domaći i pokrajinski majstor po čitavom značaju svoje umjetnosti, po prednostima i nedostacima svog slikarskog rada i majstor, koji još 1517 slika na pozlaćenom drvenom fondu oltarske ikone, koje čine još napola bizantski utisak. Možda to i nije zakašnjele, već svijesno htijenje. Na školu Vivarinija sjećaju na majstorovim slikama način cjelokupne kompozicije, tipovi i poredaj svetaca oko središnjeg lika Bogorodičina, na slike braće Crivellija obilna uporaba zlata na pozadini, haljinama i svetačkim aureolama, pa vijenci andeoskih glavicama. Ali N. stavlja svoje likove često i pred svježje i lijepe krajolike, kojih dubinu postizava s pomoću zračne perspektive, dajući krajolicima mek i usrdan ugodaj. Na žalost, većina je B-ovih slika znatno »restaurirana«, pa se o njihovu prvotnom koloritu dade malo što pouzdano kazati.



BOŽIKOVINA

U porodici majstorovoj bilo je više slikara. Kao njegov otac Božidar Vlatković i brat Don Ivan bio je i drugi brat njegov Blaž slikar, koji je, čini se, djelovao u Italiji, a slikar je bio i njegov jedini sin Kristofor, koji se spominje 1542 kao slikar jedne zastave »urešene različitim likovima, bojama i zlatom«. Od majstorovih učenika spominju se Ivan Nikolić iz Železnika, Petar Marković iz Konavlija i Marin, sin Radoja Vukčića, iz Trebinja. Njihova se djela nisu sačuvala.

LIT.: I. Kukuljević, *SUJ*, Zagreb 1858; G. Gelcich, *Dello sviluppo di Ragusa, considerato ne' suoi monumenti storici ed artistici*, Dubrovnik 1884; K. Kovač, *Nikolaus Regusinus und seine Zeit. Archivalische Beiträge zur Geschichte der Malerei in Ragusa im XV. und der ersten Hälfte des XVI. Jahrhunderts* (Beiblatt zum Jahrbuch des Kunsthistorischen Instituts der k. k. Zentral-Kommission für Denkmalspflege, XI.), Beč 1917; Lj. Karaman, *Umjetnost u Dalmaciji, XV. i XVI. vijek*, Zagreb 1933; M. Kašanin, N. B. (Umetnički pregled I.), Beograd 1937; L.-H. Labande, *Les Brea, peintres nîçois des XV^{me} et XVI^{me} siècles en Provence et en Ligurie*, Nice 1937; D. Westphal, *Malo poznata slikarska djela XIV. do XVIII. stoljeća u Dalmaciji* (Rad 258), Zagreb 1937. A. Sch.

BOŽIKOVINA, *Ilex aquifolium* L., je sredozemno-atlantski zimzeleni grm ili drvo iz istoimene porodice prostolatičnica s eliptično duguljastim, na rubu trnovito narijetko nazubljenim kožastim listovima, bijelim četveročlanim cvjetovima i skrletno crvenim okruglim koštunicama. Kod nas je ima tu i tamo u gorskim bukovim šumama, a inače raste uzgajana u vrtovima i parkovima.

Porodica božikovinica (*Aquifoliaceae*) iz reda *Celastrales* (→ prostolatičnice), kojoj osim ove naše biljke pripada još nekoliko vrsta istoga roda iz Južne i Sjeverne Amerike i istočne Azije, odlikuje se općenito kožastim, vazdazelenim, izmjenito poredanim listovima i pravilnim, četveročlanim ili peteročlanim cvjetovima, koji su na istoj biljci dijelom dvospolni, dijelom (zbog redukcije) jednospolni. Plod je koštunica. S. H.-ć.

BOŽIN (ili Božić), **Antun**, svećenik iz Jezera na Murteru (Šibenik), župnik u Vodicama 1703—12. Izdao je *Oficij od nedilje svete* (Mleci 1704, pretiskano još sredinom 19. st.) i katekizam *Nauk maljahnne dičice* (Mleci 1704).

LIT.: K. Stošić u Kršćanskoj školi XLIV., 12.; Isti, *Sela šibenskoga kotara*, Šibenik 1941; J. Aranza u Hrvatskoj Reviji 1940. K. S.

BOŽINOV, **Aleksandr**, * Svištov 1878, bugarski karikaturist, ilustrator i slikar. Učio je u Sofiji kod Ivana Mrkvičke. Živio je u Münchenu. Obrazovao se pod utjecajem grupe oko listova »Jugend« i »Simplicissimus«, a najvećma pod utjecajem Gulbranssona. Još u prvim godinama svoga umjetničkoga rada u Bugarskoj posvetio se

karikaturi; okupio je pisce i pjesnike, s kojima je osnovao humoristički časopis »Blgaran«. I B. je sa svojim karikaturama živo sudjelovao u političkom životu zemlje napačući s rijetkim humorom svoje protivnike. Od 1918 surađuje redovno u novinama desničarskog i nacionalnog karaktera. B. ima nepodmitljivo i vjerno oko. On radi svoje karikature samo linijom; to je jedna otmjena i posve točna linija, očišćena od potankosti, koja karakterizira ebluk. Veoma je velik crtač; on je taj svoj linearni stil udario kao pečat cijeloj bugarskoj suvremenoj karikaturi, kojoj je postao nesamo osnivač, nego i učitelj. Stvorio je prije svega sliku lukavog i mudrog seljaka iz sofijskih sela, šopa, vječnu sliku oštroumlja, promečurnosti, zdravog smisla i zdrave životne filozofije bugarskog naroda. On je stvorio i slike sitnoga sofijskog činovnika, umirovljenika, koji živi po kavanama, niz pisaca, umjetnika, glumaca i bohema svoga pokoljenja. Veličanstven ilustrator dječjih knjiga, crtač životinja u basnama; radi od vremena do vremena slike u uljenim bojama, od kojih su najbolje one, u kojima prikazuje i opet sofijskog seljaka s lukavim smiješkom. S tim malim brojem slika udario je temelje humorističke umjetničke slike u Bugarskoj, koja ima više nasljedovatelja među mladim umjetnicima. Njegove su karikature izdane u dva albuma: *Karikature Al. Božinova* (izd. »Hemus«) i *Makedonija u karikaturi* (izd. Makedonski znanstveni institut). N. M.

BOŽITKOVIĆ, fra Juraj, * Svirče na Hvaru 5. VIII. 1887, † Makarska 28. XI. 1938, prof. na franj. bogosl. u Makarskoj, neumoran u svestranom radu. Mnogo je radio u arhivima i štampao dosta dragocjenih priloga; dosta je njegovih radova ostalo u rukopisu.

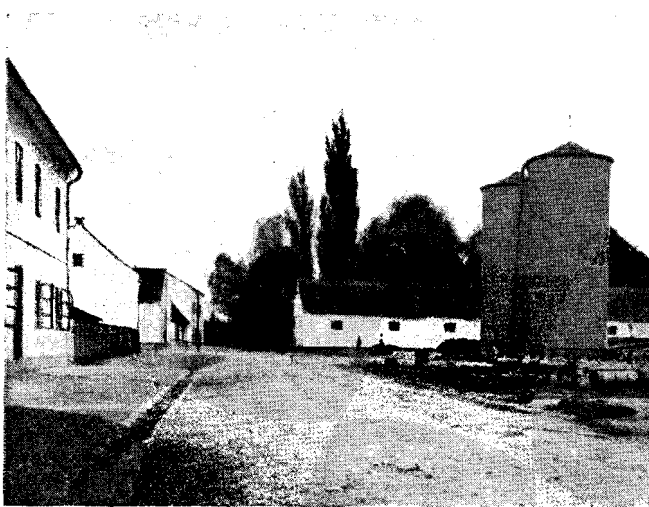
BIBL.: Glavna su mu djela: *S. Bonav. doctrina de gratia et libero arbitrio*, Marienbad 1919; *Kritički ispit popisa bos. vikara i prov.*, Beograd 1935. St. P.

BOŽJACI → Templari.

BOŽJAKOVINA, selo u župi i u kotaru dugoselskom s dvorom i državnim imanjem te uzornim gospodarstvom. Na početku 13. st. »posjed sv. Martina«, koji kralj Andrija II. darova valpotu Krakonu, ali mu ga zbog nevjere oduzme i 1206 darova redu templara, koji to držahu do svoga ukinuća, a tad dođe u posjed hospitalskog viteškog reda Ivanovaca priorata Vranskoga, koji ondje podigoše mali kašteo. Po templarima-božjacima dobi Božjakovina svoje ime. Prvi svjetovni upravitelj priorata vranskoga bio je Ivan Tah. G. 1529 oduze kralj Božjakovinu Tahiju, te je založi knezu Ivanu Karloviću Krbavskom. Tah založi sva prioratska imanja grofu Nikoli Zrinskomu i preda mu Božjakovinu kao miraz svoje sestre Jelene, žene Zrinskoga. Između Zrinskih i Tahija (Franje) bile su velike parnice zbog B. G. 1585 popravljan je kašteo u B. na trošak zemlje, a 1591 popališe Turci B. Poslije je B. putem zaloga došla u posjed plemića Oršića, onda Jankovića, dok nije 1601 opet došla u vlast Zrinskih, u vlasti kojih osta sve do njihova pada 1670. Prigodom zapljene imanja Zrinskih oplijenio je zapovjednik ivanički Ivan Jakob Teuffenbach božjakovinsko imanje i dvore. G. 1685 založena je B. Ivanu Draškoviću za 18733 for. G. 1687 dobi B. sajamsko pravo. Draškovići urediše B. vrlo lijepo, okružiše dvor perivojem,



BOŽJAKOVINA. Upravna zgrada drž. dobra, prije vlastelinski dvor



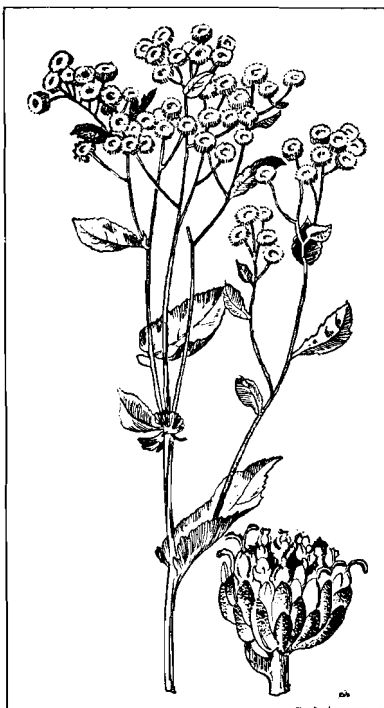
BOŽJAKOVINA, Gospodarske zgrade i silosi

što je izveo isti vrtljar, koji je uredio perivoj carskoga dvora u Laxenburgu. Zadnji od grofova Draškovića držao je B. Ivan Nepomuk, koji je umro bez odvetka, a otad (1858) prelazila je B. iz ruke u ruku njegovih nasljednika. G. 1896 ponudiše ovi B. hrv.-slav.-dalm. zemaljskoj vladi, koja je kupi za 1,910.144 Kr. 02 fil. i ondje uredi uzorno gospodarstvo, kod kojega steče velike zasluge tadani predstojnik i upravitelj narodno-gospodarskog odsjeka, odsječni savjetnik dr. Ivo Malin. (Vidi Zakon od 13. III. 1897 o promicanju gospodarstva u kraljevinama H. S. D.). Kao uzorno gospodarstvo djeluje B. i danas s odličnim uspjesima.

LIT.: I. Kukuljević, *Priorat vranski sa vitezi templari i hospitalci sv. Ivana u Hrvatskoj*, Rad 81—82. E. L.

BOŽJA OVČICA (*Coccinella septempunctata*), polukuglasti kukac, kornjaš od 8 mm. Na crvenu pokriliju ima 7 crnih točkica. Ličinke su mu duguljasto jajolike, straga zašiljene, pa ako kornjaša ili ličinku dodirnemo, ispuštaju iz sebe žutu, oštro mirisljivu krv. Božja ovčica i njezina ličinka hrane se ušencima, mnogo ih utamane i prema tomu su vrlo korisne. K. B.

BOŽJA PLAHTICA ili kaloper (*Chrysanthemum Bala-mita* L.), por. glavočika (v.), 60 do 120 cm visoka trajnica s uspravnom, u gornjem dijelu razgranjenom, fino dlakavom stabljikom. Listovi su joj oveliki, jajoliki, nazubljeni te ugodno mirišu po matičnjaku kao i ostali dijelovi biljke. Malene žute cvjetne glavice okupljene su na kraju ogranaka, a imaju kadšto i vijenac bijelih jezičastih cvjetova. Podrijetlom je s Istoka, a kod nas je nalazimo često u seoskim vrtovima. Nekad su je upotrebljavali za lijek i kao začim. Z. A.



BOŽJA PLAHTICA

BOŽJI MIR, treuga (od gotškoga triggwa »vjera«, »zadana riječ«) Dei, obveza obustavljanja svakog neprijateljstva za trajanja jedne crkvene svečanosti, nešto ranije i kasnije. Sva je prilika, da je predkršćanskog podrijetla. Na pobožnim sastancima ili zborovanjima je bilo zabranjeno kod mnogih plemenskih zajednica nošenje oružja i uopće svaka upotreba oružja tečajem samog svetog čina i neposredno pri-

je i poslije njega. Kao znak vjerovanja razvjesio bi se o šatoru štit, za koji je postojala priča, da je pao s neba. Takav znak mira je postojao u Rimu (Mamurijev štit) i kod Franaka (thungin). Isto ograničenje je po svojoj prilici vrijedilo i za naša spravišća. Crkva je tu zabranu boja uvela u jačem opsegu, kad je feudalizam urodio bezvlašćem i neprijateljstvom jednih prema drugima. G. 989 je sinoda u Poitiersu zabranila svako ometanje crkvenih svečanosti pod prijetnjom izopćenja. Pravi b. m. je međutim oglašen tek 1040 u jednoj akvitanskoj sinodi, a za održavanje njegovo se je mnogo pobrinuo Odilon, opat u Clunyu (994—1048). Svaka kavga morala se obustaviti od srijede u večer do ponedjeljka u jutro, t. j. kroz dane posvećene uspomeni Kristova stradanja. Sinoda u Montrioudu blizu Ženeve je protegla b. m. od došaća (adventa) do nedjelje poslije Bogojavljenja (6. I.) i od nedjelje sedamdesetnice (septuagesima) do nedjelje poslije Uskrsa za donju i gornju Burgundiju.

Tri lateranske sinode (1123, 1139 i 1179) su prihvatile te zaključke za cio kršćanski svijet i uvele ih u kanonski zakonik.

U našim krajevima je prevladala ustanova svjetovnog mira, osobito u primorskim općinama glasom trogirskoga diplome (1108). Pa i zabrana svakog neprijateljstva (universi nobiles... sint pacifici) je bila samo od zgode do zgode (na pr. na križevačkom saboru 1537).

B. m. kao takav spominje se u Zagrebu sedam dana prije i poslije sv. Margarete (13. VII.) i sv. Stjepana (20. VIII.). Prestupak počinjen za trajanja b. m. (tempore treugarum) kažnjen je dvostrukom globom. Prišežnici su imali paziti kao custodes treugarum na očuvanje poretka. Često su se za sprečavanje nereda izdavale posebne naredbe, tako u vrijeme sukoba između grada i celjskih grofova.

Ustanova b. m., koja je u Zagrebu bila osnovana na samim kraljevskim povlasticama, vrijedila je u primorskim biskupskim gradovima tri dana prije i poslije gradskog zaštitnog sveca. To se zna za Split o sv. Dujmu, za Dubrovnik o sv. Vlahu, za Kotor o sv. Jurju i Trifunu, za Budvu o sv. Ivanu. Nema sumnje, da je ustanova b. m. vrijedila za sve općine s gradskim pravom.

Od ustanove b. m. razvio se pod utjecajem crkve, ali i osim toga jačanjem kraljevske i državne vlasti čitav sustav zakonskih odredaba za očuvanje javnog poretka. Tako se u Francuskoj razvio u 13. st. posebni pravilnik osobne sigurnosti (asseurement, sauvegarde), osnovan na svečanom obećanju, koje se pod teškom kaznom nije smjelo prekršiti. Kasnije se nije čekalo to obećanje, nego se uredovno tražilo od protustranke, da ga pod prisegom prihvati. Za suzbijanje obračunavanja među plemićima postojala je t. zv. kraljeva četrdesetnica (quarantaine le roi); svojta napadnutog ili napadača nije se smjela uvući u obračunavanje prije isteka od 40 dana nakon prvog sukoba. Luj IX. je 1257 uopće zabranio oružane svade na kralji. dobrima. Međutim je 1367 Karlo V. dopuštao rat među plemićima, ako su oba pristala na nj, te se nisu pozivali na kralja (ester à droit).

Njemačko zakonodavstvo je štittilo neke stvari (crkve, groblja, kućni prag, mlinove, plug i ralo na polju), osobe (svećenike, žene, putujuće trgovce, židove, ratare, lovce, ribare) i naravno neke vremenske razmake. Henrik IV. je 1082 izdao takav pravilnik za Liège, 1083 za Köln, 1085 u Mainzu za cijelu Njemačku. U vezi s odlukama lateranskih sabora izdali su posebne uredbe o b. m. Henrik V., Lotar III., Konrad III. i osobito Fridrik I. u Roncagliji 1158 za Njemačku i Italiju. Druge odredbe Fridrika I. tiču se nekih njemačkih krajeva kao Porajnja (1179) i obnavljaju navodno zakonodavstvo Karla Velikoga. Veoma je važan državni mir (Reichsfrieden) u Mainzu od 1235, koji je upotpunjen do 15. st. te se razvio do kaznenog zakonika.

Uz vladarske zakone o b. m. bilo je zakona izdanih od knezova, gradova, seoskih općina, pojedinih vlasti. Iz njih su se razvili zemaljski statuti o očuvanju javnog poretka.

U nas je za vrijeme velikih nemira i borbi oko prijestolja Andrija III. izdao na saboru u Rakošu 1298 zaključke za očuvanje javnog poretka, koje je 1351 prihvatio Ludovik I. i kasnije Matija Korvin.

LIT.: Esmein, *Hist. du droit français*, Pariz 1932; Schröder, *Lehrbuch der deutsch. Reichs- u. Rechtsgeschichte*, Leipzig 1899; Vl. Mažuranić, *Finosi* (božji mir); Tkalčić, *Mon. civ. Zagr.*, sv. I., II. i VII.; Lucius, *De regno*, lib. IV.; Kostrenčić, *O slobodama dalm. gradova trogirskih tipa*, Rad 239; Huberti, *Studien zur Rechtsgeschichte des Gottesfriedens und Landfriedens*, Leipzig 1892. A. D.

BOŽJI SUD (iudicium Dei, ordalium, examen, u ugarskim spomenicima i »pravda«) bio je osebnim dokaza-

lom sredovječnoga sudskoga postupka. Dokazna mu se snaga zasnivala na uvjerenju, da je izlaz toga suda djelo Božje, a Bog da ne će potvrditi neistinu. Zato je dokazivač, prije nego bi se pristupilo k B. s., morao zakletvom potvrditi istinitost svojih navoda. B. s. se primjenjivao, u prvome redu, kad bi protivnik prigovorio zakletvi ili svjedočima, koje bi stranka ponudila; zatim, kad stranka ne bi mogla dovesti propisani broj surotnika (coniuratores) ili se, budući neslobodna ili bespravna, ne bi uopće bez B. s. pripuštala očišćavajućoj zakletvi (iuramentum purgatorium); napokon kod sporova o istinitosti pismenih dokazala. Pa i Crkva se u posve crkvenim stvarima služila B. sudovima i izdavala je za njih naročite liturgijske propise (ordo iudiciorum Dei), koji predstavljaju mješavinu starih poganskih i novih kršćanskih ustanova. Tako je i antikni *ždrijeb* bio zaodjenut u kršćansko ruho, ali su ga, zbog prejake poganske obojenosti, slabo primjenjivali. Naprotiv, sudski je *dvo-boj* (iudicium pugnae, batalium) bio općenito usvojen, premda mu Crkva nije bila baš sklona, pa joj je, u toku vremena, pošlo za rukom, da ga posve odstrani iz svoga područja. Kršćanskoga je podrijetla bio t. zv. *sud križa* (iudicium crucis): protivnici bi se postavili pred križ sa postrance vodoravno ispruženim rukama, pa komu bi prvom ruke klonule, taj je izgubio parnicu. Time se jedno vrijeme zamjenjivao dvo-boj kod neratničkih osoba. I to je, uz dvo-boj, bio jedini dvostrani Božji sud. Inače je od jednostranih, naročito za utvrđivanje krađe, mnogo služio *sud kruhom i sirom* (iudicium panis et casei): optuženomu bi stavili u usta po komad suhoga hljeba i tvrdoga sira, pa ako bi on to bez poteškoće progutao, znak je bio, da je nevin; ako bi mu zapelo u grlu, dokazana bi mu bila krivnja. Kad je tužitelj tražio B. s. ili kad tuženi nije mogao sabrati dovoljan broj surotnika, primjenjivalo se iskušavanje *vrelom vodom* (iudicium aquae ferventis): dokazivač je morao golom rukom izvaditi iz kotla vrele vode kamen, prsten ili što slično. Ako je ofurena ruka nakon određenoga vremena zacijelila, dokaz je uspio. Robovi i zbog krivotvorenja i krađe optuženi očišćavali bi se dokazom *usijanim željezom* (iudicium ferri candentis): i tu je morala u nekom roku ozdraviti opržena ruka, kojom bi optuženi ponio nekoliko koraka usijano željezo, ako se htjelo dokazati, da je nevin. Vještice bi uglavljivali iskušavajući ih u *hladnoj vodi* (examen aquae frigidae): položili bi je zavezanih ruku u duboku vodu, pa ako bi potonula, bila je nevinna, inače kriva.

M. L.-ć.

Božji sud kao narodni običaj nalazio se i u hrvatskim i srpskim krajevima do najnovijega vremena. Crkvene i svjetovne vlasti sprečavale su ili ograničavale taj običaj. Statut Raba dopuštao je upotrebu Božjega suda samo za razbojnike. Barski sabor, koji je g. 1199 uređivao crkvenopravna pitanja u državi Vukana Nemanjića, stvorio je među ostalim zaključak: »Isto tako pod kaznu izopćenja zabranjujemo, da se nijedan svjetovnjak ne bi usudio pozvati crkvenjaka na čudnovati sud usijana željeza ili vode ili čega drugoga takve vrste.« U Zagrebu su bacali žene, koje su bile optužene kao vještice, u Savu. U Dušanovu zakoniku bila je upotreba usijanoga željeza i kotla uređena člancima 84., 106. i 150.

LIT.: V. Mažuranić, *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik*, sv. I., Zagreb 1908; I. Marković, *Dukljansko-barska metropolija*, Zagreb 1902.

BOŽJOM MILOŠĆU (Dei gratia, po milosti Božjoj). Ovu oznaku kao izraz poniznosti uzimaju sebi u naslov biskupi počevši od 4. st. Kasnije (od 12. st.) dolazi u upotrebu dometak (»Dei et Apostolicae Sedis gratia« — Božjom i Apostolske Stolice milošću), jer biskupe postavlja, odnosno potvrđuje papa. Svjetovni vladari, koji su preuzeli tu oznaku, dali su joj tek kasnije (od 15. st.) ono mnogo napadano i pobijano značenje, da vladar ima puninu svoje vlasti od samoga Boga, i da je zato njegova moć vrhovna, neovisna i neograničena.

Fr. H.

Božjom milošću, Dei gratia, skraćeno DG i DI GRA i sl., po milosti Božjoj, dodavalo se već uz naslov franačkoga kralja Pipina. I u hrvatskim kraljevskim listinama javlja se ovaj dodatak (Ego Cresimir, Dei gratia rex Croatiae et Dalmatorum), isto tako i u poveljama hrvatsko-ugarskih kraljeva (Bela Dei gratia Hungarie, Dalmacie, Croatiae... rex), a nalazi se i na dokumentima hrvatskih hercega (Andreas Dei gratia Dalmatie, Croatiae Culmeque dux). Na hrvatskom se novcu javlja ovaj dodatak prvi put na frizatikumu hercega Andrije (1194—1204); ANDREAS DI GRA, zatim na dinaru bos. bana Stjepana

Kotromanića (1323—53); STEFAN BANVS BOSNE DI GRA, na nekim dinarima bos. kralja Tomaša (1444—61); D. G. S. TOME REX BOSNE, na novcima bos. naslovnog kralja Nikole Iločkog (1472—77); M(oneta) NICOLAI D. G. R(egis) BOSNE i na taliru grofa Nikole Zrinskog iz 1533; NICOLAI D. G. COMITIS ZRYNEN EC. Običaj, da se ovaj dodatak stavlja na kovanom novcu do imena vladareva, općenito je uveden tek u novom vijeku. I. R.-o.

BOZOVIĆ, I. Gligorije, * Kolašin 15. XI. 1880, srpski književnik, pripovjedač i novinar. Po završenoj duhovnoj akademiji u Moskvi bio je nastavnik, okružni načelnik, nar. zastupnik, inspektor min. prosvjete, suradnik Politike. B. je do sada izdao više knjiga pripovjedaka kao i raznih članaka i eseja, opisujući najviše život Srba iz južnih krajeva (*Pripovetke*, 1919, 1924, SKZ 191, i dr.). D. P.

2. Miho, * Dubrovnik 14. XII. 1751, † Carigrad 1. IV. 1832, diplomat. Kao mladić u Carigradu uči istočne jezike, zatim je bio u Dubrovniku tumač stranih jezika, a 1788 ponovno je krenuo s jednim izaslanstvom u Carigrad i ostao ondje do smrti. Dobivši mjesto u pruskom poslanstvu B. je stekao sklonost poslanika generala Knobelsdorffa te dotjerao do mjesta njegova zamjenika. Na tom položaju B. je kao pravi dubrovački rodoljub nesebično pomagao svojoj domovini, a dubrovački senat se na njega rado obraćao, premda je u Carigradu imao svoga predstavnika. G. 1804 i 1805 B. predobiva Portu za korak protiv navodnih austrijskih namjera, uperenih protiv neovisnosti i cjelokupnosti područja dubrovačke republike, pa austrijski internuncij barun Stürmer daje turskoj vladi izjavu, u kojoj tu namjeru poriče. Nakon Napoleonova sloma (1813) B. u Carigradu uzalud nastoji diplomatski djelovati u prilog uspostave dubrovačke neovisnosti smatrajući sebe, premda je bio u pruskoj službi, predstavnikom svoje domovine, iako je tada još bio u Carigradu dubrovački konzul Levantinc Fridrik Epirico.

LIT.: L. Vojnović, *Pad Dubrovnika*, Zagreb 1908.

U.

BOZUR, Paeonia, je biljni rod iz por. žabnjača. To su trajne zeleni s višekratno razdijeljenim listovima i velikim, vrlo lijepim cvjetovima, koji su kod neuzgajanih predstavnika sastavljeni od 5 lapova čaške, 5—8 crvenih ili bijelih, rjeđe žutih, velikih latica vjenčića, mnogobrojnih na dnu prstenasto sraslih prašnika i više slobodnih pestića. Samonikla dolazi kod nas u planinskim krajevima tu i tamo vrsta *P. corralina* Retz., a u nekim južnijim krajevima također vrsta *P. officinalis* L.

S. H.-ć.

Ova je vrsta naročito poznata u pučkoj medicini, koja se služi svim njezinim dijelovima (najviše cvjetovima — *Flores Paeoniae* i korijenom — *Radix P.*), i to osobito kod živčanih bolesti, protiv grčeva, padavice, uloga i sl. Uz ostale tvari u korijenu ima i alkaloida peregrinina. F. K.-n.

U vrtu uzgajane božure dijelimo u trajnice i grmове (drvenaste božure). Božuri trajnice potekli su uglavnom od istočnoazijske vrste *P. albiflora* Pallas i od evropske *P. officinalis* L. Križanjem tih dviju vrsta nastalo je mnoštvo oblika, koji se odlikuju velikim cvjetovima, u različitim nijansama i bojama. One su otporne i dugovječne, a sade se za ukras na gredicama i za rezanje cvjetova. *P. officinalis* je prastara ukrasna biljka evropskih vrtova. Od prirodnih b. s potpuni cvijetom (čaška, vjenčić, prašnici i pestić) ima niz prelaza do potpuno ispunjenih, neplodnih cvjetova kod uzgojenih b. (v. sliku u prilogu).

Drvenasti su božuri niski ukrasni grmovi podrijetlom od kineske vrste *P. suffruticosa* Andr.

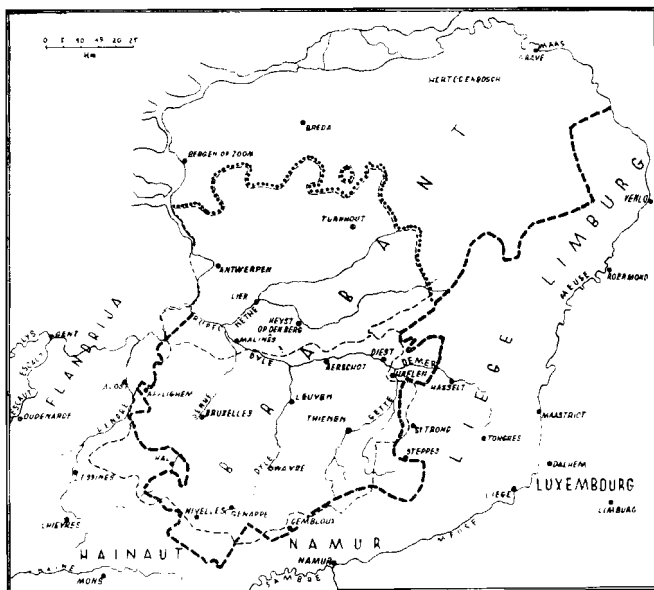
Z. A.

BRAATEN, Oskar, * Oslo 25. XI. 1881, norveški novelist i pjesnik. Postigao je velik uspjeh svojim djelom *Kring fabrikken* (1910), u kojem je opisao život radnika u tvornicama. Kasnije je napisao više realističkih romana i drama, i to vrlo realistički. Najprije je pisao u norveškom narodnom narječju (landsmål), a poslije u narječju grada Osloa. Poznatiji su mu romani: *Ungen* (1911), *Stor Anders* (1912), *Ulvehiet* (1919) i *Matilde* (1920).

F. B.

BRABANÇONNE, belgijska himna, nastala za rujanske revolucije 1830 u Bruxellesu. Riječi je napisao francuski glumac Louis-Alexandre Déchet zvan Jenneval, dok je glazbu dao belgijski pjevač François van Campenhout. G. 1860 zamijenjen je tekst Jennevalov novim, što ga je napisao Ch. Rogier.

BRABANT (staronjem. bracha »neobrađeno zemljište«, »pašnjak« i bant »granica«), prije diobe Belgije i Nizozemske zasebno vojvodstvo u srednjoj i sjevernoj Belgiji i južnoj Nizozemskoj (oko 11.232 km²). Na ovom prostoru



BRABANT

— Vojvodina B. u 15. st. Granica djela sjev. B., odstupljenog 1648. Holandiji. Granice današnjih belg. pokrajina B. i Antwerpen

su danas dvije belgijske pokrajine (Brabant i Antwerpen) i jedna nizozemska (Sjeverni Brabant). U doba feudalizma i prije razvoja veleobrta bio je Brabant, osobito belgijski dio, najbogatiji kraj zemlje, posut krasnim dvorcima, koji su bili žarišta umjetničkoga i uopće duhovnoga života. Razvojem modernoga veleobrta u višoj jugoistočnoj Belgiji i nestankom povijesnog vojvodstva nestalo je i ovih ekonomsko-socijalnih prednosti B.

Brabant leži na prijelazu između brdovite (Ardeni) jugoistočne i nizinske sjeveroistočne Belgije. Zemljište je sastavljeno iz tercijarnih naslaga i opada od *JI* (200 m) prema *SZ* (ispod 50 m). Vlada blaga i vlažna atlantska klima, te B. ima sve prirodne uvjete za poljodjelstvo, koje je razvijeno na najnaprednijoj osnovi. Po prostranim dolinama i blagim padinama goji se povrće, voće, žito, a od veleobrtnih biljaka poglavito sladorna repa. Na uređenim livadama se goje čuveni teški konji pored druge krupne stoke. Na najneplodnijim pjeskovitim zemljištima lijepo su uređene i racionalno iskorišćivane šume. Od industrija osobito je razvijena i usavršena tkalačka, koja je u vezi s odavno poznatom izradom čipaka i goblena, po čemu je B. u cijelom svijetu čuven. Kao središnja pokrajina B. je čvorište razvijenoga belgijskog prometa, koji se odvija rijekama, kanalima, cestama i osobito gustom željezničkom mrežom. Po osnovi obrađeno zemljište, uređena naselja, brojni umjetnički spomenici po glavnim mjestima i plemičkim dvorcima vidljivi su svjedoci povijesne slave i visoke prosvijedenosti stanovništva, koje je više flamansko nego valonsko. Na prostoru od 3.283 km² živi 1.756.000 stan. (1936) ili 534,88 na 1 km², što predstavlja rekordan broj za jedan poglavito poljodjelski kraj. B. je podijeljen na tri okruga: Nivelles (v.), Bruxelles (v.) i Leuven (v.).

Sjeverni Brabant (nizoz. Nord Brabant), najjužnija i najveća nizozemska pokrajina. Prostire se između rijeke Maas na *S* i *I*, belgijske granice na *J* i pokrajine Zeeland na *Z*. To je poznato Kempen-zemljište (od franc. Campine), sastavljeno od pjeska, ispranog iz diluvijalnih ledenjačkih taloga, preko kojih su djelomično staložene mlađe riječne naslage. U depresijama su nastale prostrane močvare, među kojima je najprostranija de Peel (prije početka isušivanja 500 km²) u istočnom dijelu. Prirodnih šuma nije bilo, ali su umjetno pošumljene velike površine. Marljivo i napredno stanovništvo uspjelo je velikim melioracionim radovima dobiti na neplodnom zemljištu velike površine pogodne za kulture ili pretvoriti ih u dobre pašnjake. Glavna su mjesta Breda (v.), Hertogenbosch (v.) i Tilburg (v.). Na 5.089 km² živi 898.385 stan. (1930) ili 177 na 1 km². J. R.-ć.

Povijest B. je povijesna pokrajina, koja je prije podjele između juž. — danas belgijske — i sjev. Nizozemske obuhvatala područje današnjih belgijskih pokrajina Brabant i Antwerpen kao i današnju nizozemsku pokrajinu Sjeverni Brabant. Pripadala je prvobitno širem plemenskom podru-

čju Nervijaca. Kasnije su je osvojili Rimljani, a najkasnije od 5. st. salijski Franci, s kojima je primila i kršćanstvo. U pjesmi mučenika sv. Lievena, s kojima se ističe tom prilikom († 633), zabilježeno je prvi put ime župe *Brabantum*. Spomenuta je župa pripadala austrazijskom dijelu franačke države, no doskora je prešla svoj prvobitni opseg; krčenjem šuma kao i zbog svoga povoljnog prometnog položaja razvila se s vremenom u plodnu oblast s bogatim gradskim životom. Za podjela franačke države u 9. st. pripadala je središnjem dijelu, prozvanom po njegovu prvom vladaru Lotaringija. Otad je B. imao sudbinu potonje zemlje i doživio je sve one promjene, kojima je Lotaringiju izložio njezin smještaj između zapadne i istočne franačke države. G. 925 pripadne s Lotaringijom Njemačkoj, a prigodom podjele lotaringijske vojvodine 959 postane sastavni dio Donje Lotaringije. Kad je 1004 izumrla grana Karlovića, koja je tom pokrajinom vladala, uzalud je grof Louvain-ski Lambert I., najznatniji brabant-ski dinast i rođak Karlovića, težio za vojvodskim naslovom; taj prijed je 1012 na porodicu ardennskih grofova. Potonji su svojim udjelom u svjetskim događajima privukli pažnju suvremenika; louvain-ski su pak grofovi nastojali zaokružiti svoju državu, koja se tada smanjila u korist Hennegau (Hainaut) i Flandrije, a uspjeli su razviti i njezin unutrašnji život (1040 dobiva Louvain gradsko pravo). Pošto je poslije izumrla ardennskih grofova s Gottfriedom Bouillonskim predao car Henrik V. vojvodinu D. Lotaringiju 1106 svome pristaši Gottfriedu Bradatom od Louvaina, dobila je dakle cijela vojvodina u 12. st. ime B., a glavnim je gradom postao Bruxelles. U 12. i 13. st. stekao je B. marku Antwerpen, pa grofovije Aerschot i Tirlmont (Thienen), a pobjedom kod Worringena 1288 i vojvodstvo Limburg. Njegov je položaj na prirodnoj spojnici između donje Rajne te Flandrije i Engleske omogućio procvat trgovine i industrije sukna, a posljedica je toga bio porast slobodština za podanike (1312 postanek »staleža od B.«, 1354 zemaljski ustav, t. zv. Joyeuse Entrée). Kad je s Ivanom III. izumrla 1355 muška loza vladarske kuće, a cehovi su za vlade njegove nasljednice Ivane zahtijevali proširenje svojih slobodština, došlo je do krvavih sukoba, i mnogi su suknari otišli u Firencu i u Englesku. Brabant-ski obrt nije taj udarac nikad više prebolio, ali je Bruxelles zadržao i nadalje svoje značenje kao glavni grad i središte glasovite proizvodnje čilima, čipaka i oružja. Značenje Louvaina ograničilo se naprotiv gotovo sasvim na sveučilište, osnovano 1426; neku je naknadu značio istodobni uspon Antwerpena do važnosti svjetske luke. Učinivši 1406 svojim baštinikom sestrića Antuna od Burgundije (njegovu su potomci vladali do 1430) Ivana je izložila svoju vojvodinu utjecaju burgundijske kuće, kojoj je ona 1434 i potpuno pripala. Kad je 1477 prešla s ostalim nizozemskim zemljama u posjed Habsburgovaca, ostala je u njihovoj vlasti do westfalskog mira 1648, koji je sjeverni dio dosudio Holandiji. Ujedinjeni još jednom pod francuskom vladavinom 1794—1814 i u Kraljevini Nizozemskoj, koju je stvorio kongres u Beču (1815—30), južni i sjeverni B. odijelili su se trajno poslije 1830, pa je prvi pripao Belgiji, a drugi Nizozemskoj. — U duhovnom je pogledu bio B. od značenja kao središte vjerske reformacije u 11. st., kao domovina glasovitih kroničara u srednjem vijeku i kao znatno područje nizozemskog slikarstva u 15.—17. st. (Bruxelles i Louvain, a kasnije Antwerpen).

LIT.: A. Wauters, *Le Duc Jean Ier et le B. sous le règne de ce prince*, Bruxelles 1859; E. Poulet, *La Joyeuse entrée, ou constitution Brabançonne* (1862); A. Gaillard, *Mémoire sur la composition et les attributions des anciens États de B.*, Bruxelles 1843; A. Guérard, *Le B.*, 1865; L. Vanderkindere, *La formation territoriale des principautés belges au moyen-âge*, Bruxelles 1902; Omond, *B. and East Flanders*, 1907; H. de Sagher, *L'immigration des tisserands flamands et brabant-s en Angleterre*, Mélanges Pirenne, Bruxelles 1926; C. Knetsch, *Das Haus B.*, Darmstadt 1919—28; J. de Sturler, *Relations entre B. et l'Angleterre au Moyen-Âge*, 1930.

BRACCI, Pietro, * Rim 16. VI. 1700, † 13. II. 1773, talijanski kipar. Bio je vjerojatno učenik Camilla Rusconija, ali je na nj neposredno utjecala škola Berninijeva. Istaknuo se poglavito kao portretist velikog osjećaja za oblik i duševni izražaj, a uspješno je djelovao i kao restorator antičkih kipova. Glavna su mu djela: nadgrobnik kipovi papa Benedikta XIII. (1734, S. Maria sopra Minerva u Rimu) i Benedikta XIV. (Sv. Petar u Rimu), kip pape Klementa XII. u Ravenni (1738) i jedan basreljef u lateranskoj bazilici. B. se može smatrati jednim od majstora prelaznog doba iz kasnog baroka u novi klasicizam.

LIT.: K. v. Domarus, P. B., Strassburg 1915; C. Gradata, P. B., Milan 1920.

BRACCIOLINI, 1. Francesco, * Pistoia 26. XI. 1566, † Pistoia 31. VIII. 1645, talijanski pjesnik. Između njegovih brojnih i raznoličnih djela najpoznatija su dva spjeva: *Della Croce racquistata, poema heroico* (1611), blijeđa imitacija Tassove *Gerusalemme liberata*, i satirički poem *Del-lo scherno degli dei* (1618), koji je uz Tassonijevu *Secchia rapita* prvi talijanski heroikomični ep. Uz druge dao je i poem *La Bulgheria convertita* (1637).

LIT.: M. Barbi, *Notizia della vita e delle opere di F. B.*, Firenze 1897; A. Belloni, *Gli epigoni della Gerusalemme liberata*, Padova 1893; A. D'avoli, *Biblioteca storica del poema piacevole: Lo scherno degli dei di F. B.*, Reggio Emilia 1930.

2. Poggio, * Terranuova (Valdarno, Toskana) 11. II. 1380, † 30. X. 1459, najveći talijanski humanist 15. st., apostolski tajnik u papinskoj kuriji, a zatim kancelar firentinske republike. Bio je raspojan i živahan temperament, ironičan i sarkastičan duh. Putuje po Evropi u potrazi za tekstovima latinskih klasika i otkriva tako nekoliko dotad nepoznatih djela Cicerona, Lukrecija, Stacija, Kvintilijana, Valerija Flaka i dr. Piše odlično latinski u prozi; njegova brojna pisma sačinjavaju najljepši humanistički epistolat. Autor je više djela, među kojima su živi i puni anegdota dijaloz *De avaritia* (1428—29) i *De nobilitate* (1440). Najvažnije mu je djelo *De varietate fortunae* (1431—48). Bila je mnogo poznata njegova zbirka komičkih i satiričkih anegdota *Liber facetiarum* (1438—52). Čitali su je rado i naši stari: znamo, da ju je imao Marko Marulić u svojoj knjižnici (P. Kolendić, Marulićeva oporuka, Split 1924) i da je jedan dubrovački knjižar 1549 nabavio iz Mletaka 6 primjeraka te knjige (K. Jireček, *Archiv für slavische Philol.*, XXI, 1899). Pa i u najnovije doba čita se njegova *Knjiga šala* u talijanskom prijevodu (*Facezie*, traduzione di Fr. Cazzamini, Rim 1927). B. je jedan od prvih humanista, koji je skrenuo pažnju na antičke spomenike proučavajući rimske ruševine i sabirući kamene natpise. Obdaren umjetničkim sposobnostima više no i jedan drugi humanist u Italiji onoga doba, B. je u sebi proživljavao antiku: nije slijepo oponašao, nego je u nove probleme i borbe nastojao unijeti klasični duh. U njemu se najbolje odrazuju mane i vrline, ideje i težnje humanizma prve polovice 15. st. B. je postavio osnove, na kojima će se izgraditi moderna filologija.

LIT.: E. Wälsler, *Poggius Florentinus, Leben und Werke*, Leipzig-Berlin 1914; V. Rossi, *Il Quattrocento*, 2. izd., Milan 1933. M. D-ić.

BRACCO, Roberto, * Napulj 10. XI. 1861, talijanski dramatičar, kazališni i muzički kritičar te pripovjedač. U početku piše lake komedije te kazališne i muzičke kritike. Afirmira se dramom *Una donna*, 1893. Od ove do drame *Pazzi* (1918) napisao je četrdesetak drama i komedija, u kojima se mogu razlikovati 3 skupine: veristička, u početku ironično-sentimentalna, psihološka i socijalna. Sadržaji se djela kreću oko problema ljubavi i materinstva, a najznačajnija su: *Sperduti nel buio* (1901); *Maternità* (1903); *La piccola fonte* (1905), njegovo najbolje djelo, u kojemu je prvi put upotrijebio tehniku, koja će se kasnije nazvati »tehnika šutnje« (»del silenzio«); *Il piccolo Santo* (1909). Napisao je oko 200 novela i dramatskih pjesama u napuljskom dijalektu.

BIBL.: Kazališna djela u 11 sv. izd. Sandron, Palermo 1927. Zbirke novela: I. *Smorfie tristi*, II. *Smorfie e gioie*, III. *La vita e la parola*, IV. *Ombre cinesi*, V. *Gli specchi*.

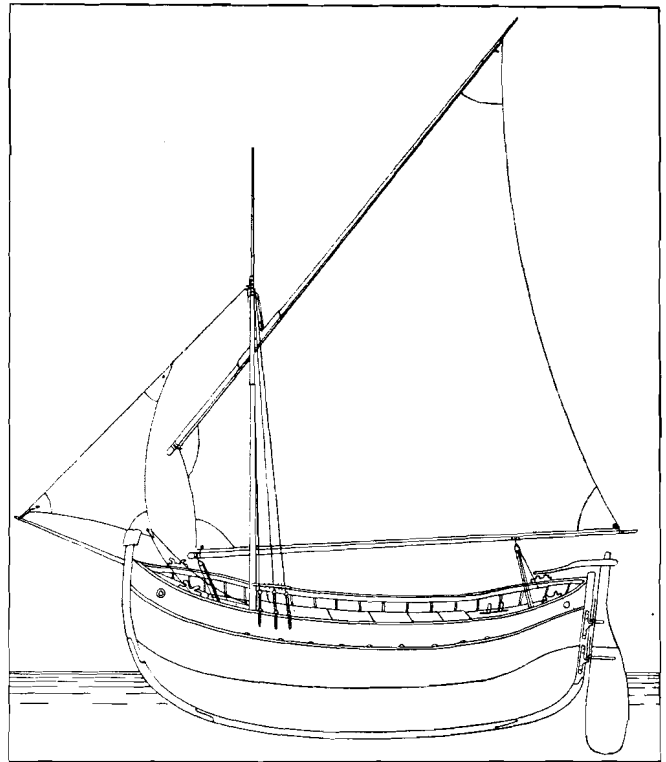
Prevedena su na hrvatski i prikazana u zagrebačkom kazalištu ova njegova djela: *Nevjernica*, 1896, prev. A. Mandrović; *Zrinka*, 1899, prev. M. Šrabec; *Poštenjak*, 1908, prev. B. Brusina; *On, ona, onol*, 1909, prev. A. Wenzelides; *Prava ljubav*.

LIT.: P. Parisi, R. B. *La sua arte, i suoi critici*, Palermo 1923; S. D'Amico, *Il teatro italiano*, 2. izd., Milan 1937; C. Antona Traversi, *La verità sul teatro italiano dell'ottocento*, Udine 1940. P. M.

BRACE, Julia, * 1806, † 1884, slijepa i gluhojnjema Američanka, čuvena po tome, što je s njom dr. S. G. Howe činio zanimljive pokuse, koji su doveli do korisnih rezultata u vezi s obrazovanjem slijepaca i gluhojnjemih. J. T-a.

BRACERA je obalni teretni jedrenjak sa dva jarbola, s latinskim jedriljem (jedro trouglastog oblika) i s jednom ili s dvije prečke (flok). Nosivost je između 10 do 40 tona. U Istri imađe bracera samo jedan jarbol i jednu prečku. Ime dolazi od našeg otoka Brača. Ovaj domaći tip jedrenjaka je najviše raširen u našim jadranskim vodama. A. P.

BRACH, Pierre de, * 1547, † Bordeaux 1604 (?), francuski pjesnik. Učio je pravo u Toulousi za vrijeme Cujasa i tamo se s njim sprijateljio njegov zemljak Saluste du Bartas. Poslije se vratio u Bordeaux. Tu mu je bio prijatelj



BRACERA

telj Michel de Montaigne. Reinold Dezeimeris objavio je cjelokupnu B-ovu poeziju *Oeuvre poétique de P. de Brach* (1861). B. je dobar pisac i elegantan i skladan stihotvorac, koji tim odlikama nadvisuje svoje suvremenike. P. Cl.

BRACHELLI, Hugo Franz, * Brno 11. II. 1834, † Beč 3. X. 1892, austrijski statističar. G. 1860 postao je izvanredni, a 1863 redoviti profesor statistike, ustavnoga i upravnoga prava na visokoj tehničkoj školi u Beču. Član statističke centralne komisije, kojoj se djelatnost protezala i na Hrvatsku od 1863 do 1874. Od mnogobrojnih mu djela važna su *Die Staaten Europas*, Brno 1853, i *Statistische Skizzen der europ. und amerik. Staaten*, Leipzig 1892.

LIT.: Meitzel, B. H. F. Ritter, *Handb. d. Staatsw.*, III. R. S-r.

BRACHIOPODA → **Ramenonošci**.

BRACHIOSAURUS → **Dinosaurici**.

BRACHT, Eugen Felix Prosper, * Morges (na Ženevskom jezeru) 3. VI. 1842, † Darmstadt 16. XI. 1921, njemački slikar. Učio je u Karlsruhe i Düsseldorfu, gdje su mu bili učitelji Johann Wilhelm Schirmer i H. Gude. Razočaran ostavio se slikarstva i posvetio se trgovačkom zvanju, ali je od 1875 dalje ponovno učio u Düsseldorfu. Bio je profesor u slikarskim akademijama u Berlinu (1881) i Düsseldorfu (1901). U prvom razdoblju svoga rada povodi se za njemačkim ugodajnim impresionizmom pedesetih godina i obrađuje gotovo isključivo motive iz Lüneburške pustare i s obala Istočnoga mora. Duži boravci na Istoku (Egipat, Siriji i Palestini) i u Italiji bude u njegovu daljem razvoju, počevši od 1900, sve veću sklonost za slikovitost. Kasnije se B. približuje načinu onih njemačkih slikara, koji su se okupili u koloniji u Worpswedeu. B-ova djela nalaze se u svim znatnijim njemačkim galerijama.

LIT.: M. Osborn, E. B., Berlin 1911; G. Biermann, E. B. (*Deutsche Kunst und Dekoration XXXI*), Darmstadt 1913.

BRACHVOGEL, 1. Albert Emil, * 1824, † 1878, njemački književnik. Živio je u Berlinu. G. 1857 napisao je efektanu, spretno udešenu tragediju *Narciss*, krcatu bombastičkih fraza. Ta je drama nekada oduševljavala publiku, ali je danas s pravom zaboravljena.

BIBL.: *Geschichte des königlichen Theaters zu Berlin*, 2 sv. 1877—78.

2. Carry, * München 1864, njemačka spisateljica dobro pripovijedanih društvenih romana i novela, na pr. *Die grosse Pagode* (1901), i zanimljivih kulturnohistorijskih monografija (*Katharina von Russland*, 1911, *Maria Theresia*, 1913 i dr.). G. Š.

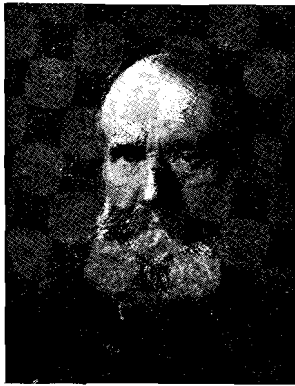
BRACHYTHECIUM → **Camptothecium**.

BRACHYURA → **Kratkorepci (raci)**.

BRACKLEY, Thomas Egerton, viscount, * oko 1540, † 1617, engleski pravnik i političar nezakonita plemićkog podrijetla; poznatiji je kao lord-kancelar Ellesmere, koju mu je čast dao Jakov I. Istaknuo se još u službi kraljice Elizabete, osobito svojom formulacijom, koja je omogućila, da se u parnici protiv Marije Stuart izbjegnu obziri prema njezinu izuzetnom vladarskom položaju. Kao čuvar velikog pečata (od 1596) podupirao je kraljčina ljubimca grofa Essexa, koji je pao u nemilost, sve dotle, dok taj sam nije prema njemu postupao nelojalno (1601). Kao odlučan pristaša Jakova I. pomaže kralja u njegovu nastojanju za neograničenom vlašću i uspijeva poslije duge borbe 1616, da njegovo iznimno sudište (court of equity) potisne vrhovnog suca Sir Edwarda Cokea, koji se zauzimao za pravilnost sudskog postupka. Unatoč toga cijenili su ga općenito kao suca, koji se strogo drži pravde i ne mari za popularnost. Od pravničkih djela, koja mu pripisuju, samo su neka nesumnjivo njegova.

BRACKMANN, Albert, povjesničar, * Hannover 24. VI. 1871. Od 1905 sveučilišni profesor, od 1929 generalni ravnatelj državnih arhiva u Pruskoj, zatim član središnjeg uredništva Monumenta Germaniae historica, glavni Kehrov suradnik za izdavanje papinskih listina (za Njemačku Germania pontificia u 2 sveska 1910—1927). Neko vrijeme uređivao Historische Zeitschrift. Odličan je poznavalac sredovječne skolastike.

BRACQUEMOND, Félix (zapravo Joseph-Auguste), * Pariz 22. V. 1833, † Pariz 29. X. 1914, francuski grafičar, slikar i keramičar. Učio je u Parizu, gdje mu je bio učitelj Joseph Guichard. Istakao se svojim bakropisima po

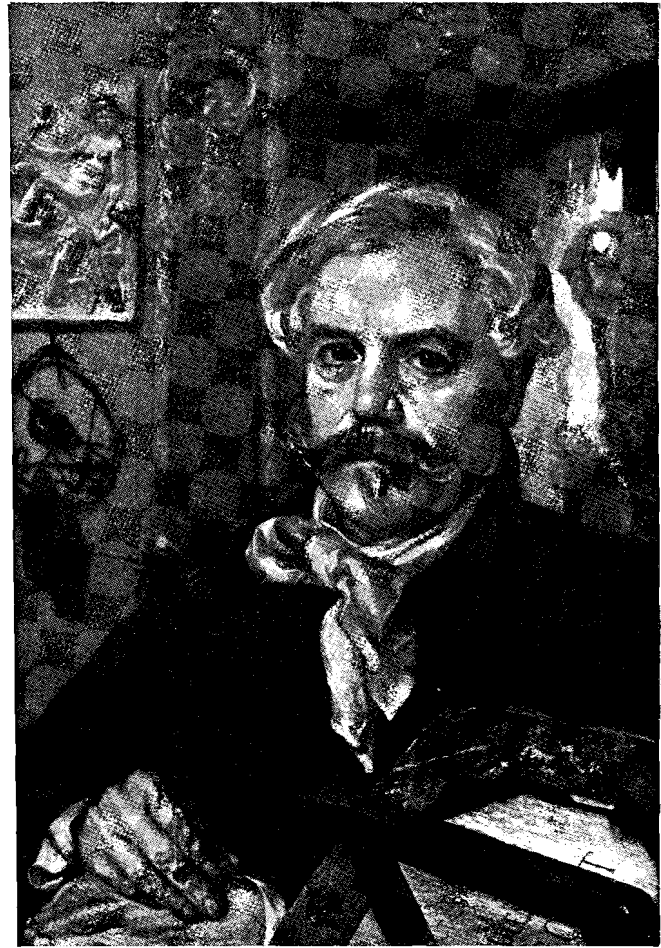


FÉLIX BRACQUEMOND

slikama starih i suvremenih majstora. Među njima su najpoznatiji: *Erazmo Rotterdamski* po H. Holbeinu, *Turnir* po Rubensu (koji su bili, odbijeni od porote službenog Salona, izloženi u glasovitom Salonu des Refusés u Parizu 1863), *La Rixe* po Meissonnieru, *Boissy d'Anglas* po E. Delacroixu, po brojnim slikama Gustava Moreaua (*Roi David*, *Salomé*, *Hercule et l'Hydre*, *Hésiode et les Muses*), Corota, Milleta, Rousseaua i drugih. Među njegovim samostalnim bakropisima najznatniji su: *Le haut d'un battant de porte* (1852), *Margot la Critique*, *Les taupes* (1854), *Le loup dans la neige*, *La terrasse de la villa Brancas* (1876), *Ebats des canards*, *Le vieux coq* (1882) i *Les mouettes*. Ugladajući se u Debucourta izveo je B. i niz bakropisa u bojama (tako *Au jardin d'acclimatation*, 1878). Važni su i njegovi portretni bakropisi, naročito oni njegovih prijatelja, najznatnijih onodobnih francuskih književnika i umjetnika (Th. Gautier, Cladel, Alexandre Dumas, Nerval, Legros, Méryon, Rodin, Courbet, Delacroix), koji su se skupljali u njegovoj vili Brancas kraj St. Clouda. Među njima je najpoznatiji portret Edmonda de Goncourta. Od 1870 priklanja se B. keramici. Radi neko vrijeme u porculanskoj manufakturi u Sèvresu, a deset je godina ravnatelj keramičke tvrtke Haviland u Limogesu. Kasnije se istakao svojim knjižnim ilustracijama, nacrtima za čipke, tkanja, uzeve, srebrno posude i pokućstvo. U zajednici sa Charentierom, Chéretom i Besnardom izveo je unutrašnje uređenje vile Sapinière baruna Vitte u Evianu na Zenevskom jezeru. Napisao je dvije rasprave: *Du dessin et de la couleur* (Pariz 1885) i *Étude sur la gravure sur bois et la lithographie* (Pariz 1897). Kao grafičar B. je, usavršavajući tehniku starijih majstora i obrazujući novu, znatno utjecao na procvat francuske grafike u drugoj polovini 19. st.

LIT.: Th. Gautier, *Les Beaux-Arts en Europe*, Pariz 1856; A. de Lostalot, *F. B., peintre-graveur* (Gazette des Beaux-Arts, XXIX—XXX), Pariz 1884; H. Frantz, *The work of F. B. (The Studio vol. 32)*, London 1904; L. Rosenthal, *La gravure*, Pariz 1909; H. W. Singer u Thieme-Beckerovu *ALBK*, IV., Leipzig 1910. A. Sch.

BRAČ je najveći dalmatinski otok. U starim spisima se spominje pod imenima Brattia, Brectia, Bractia, Elaphusa, Britanide, Brettia, Dyschelados, Brachia, Brazzia; talij. Brazza. Po A. Mayeru ime B. dolazi od ilir. riječi brentos



FÉLIX BRACQUEMOND, Portret Edmonda de Goncourta

»jelen«, a grč. Elaphusa je prijevod ilirskog. B. ima eliptičan oblik, duža os, pravca J—Z, duga je 36 km, kraća S—J samo 12 km. Površina otoka iznosi 394,6 km². Po popisu od 1931 imao je 17.331 stan. katoličke vjere, a gustoća naseljenosti bijaše 43,64. B. je podijeljen na 8 općina, a Supetar je središte kotara.

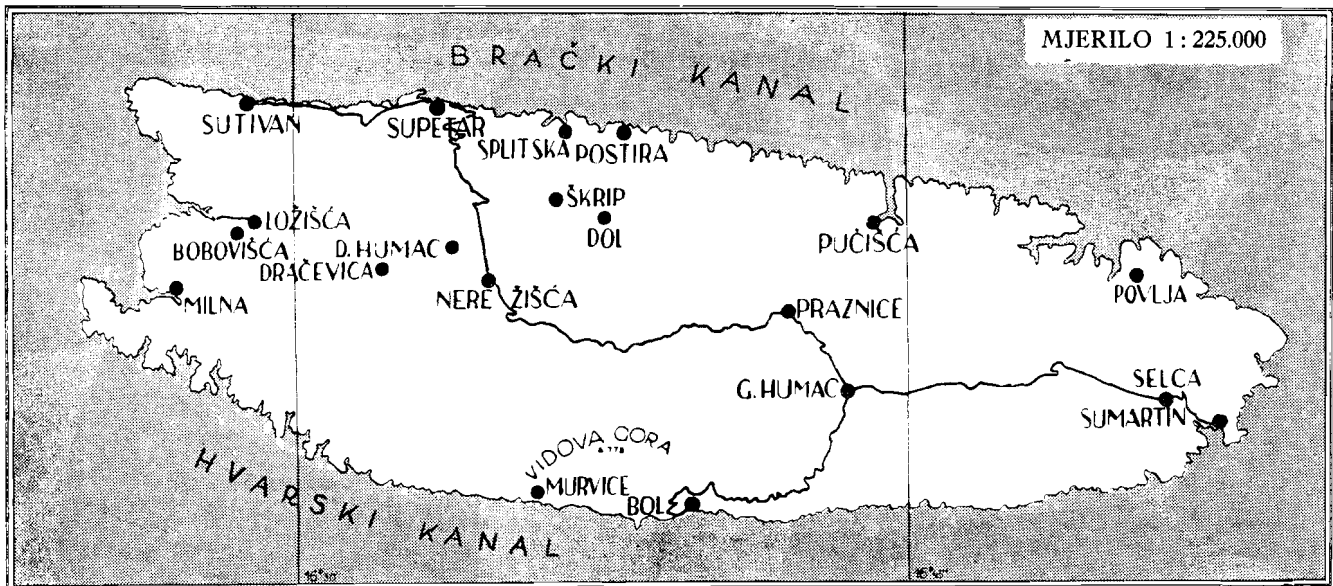
Sastav i reljef. B. je uglavnom sastavljen iz kredinih vapnenaca. Među jedrije naslage uloženi su sredinom otoka pločasti i dolomitni vapnenci. Na južnoj strani, oko Bola i Murvice, ima eocenskih flišnih naslaga, lapora, glina i pješčanika. Sve se naslage pružaju I—Z i konkordantno padaju prema S, tako da stariji vapnenci naležu preko mlađeg fliša. U B-u je dakle očuvana jezgra polegle anti-klinale, a na južnom kraju samo mali dio sinklinale. Preko ovih osnovnih naslaga leže mjestimice kvarterne breče i mlade plazine. Njihov pokrivač je naročito moćan na flišu oko Bola, gdje su postale intenzivnim razaranjem skoro vertikalnih strana Vidove Gore. U ostalim dijelovima ovaj materijal prekriva dna i strane suhih dolina.



BRACKI GRB

Greben B-a je asimetričan, prema S pada postepenije i blaže, a prema J vrlo strmo, što se ogleda i u oblicima obale. Sjeverna obala je raščlanjenija i pristupačnija, dok je južna slabije razgranjena i samo na flišnom zemljištu pristupačnija. Zalivi sjeverne obale su potopljeni dijelovi suhih dolina. To je posljedica pomjeranja morske razine u mlađoj geološkoj prošlosti. Tu su najljepši zalivi Splitske i Pučišća. Na zapadnoj obali su zalivi Milne, Bobovišća i draga Lučice, a na istočnoj Povlja, Sumartina i uvala Rasotica. Zalivi na istočnoj i zapadnoj obali nastali su duž pravca pružanja slojeva i to poglavito u područjima manje otpornih pločastih i dolomitnih vapnenaca.

U reljefu se ističu velike razlike između vapnenačkog zemljišta i maloga flišnog pojasa oko Bola. Vapnenačko zemljište se stupnjevito izdiže od Bračkog Kanala prema



OTOK BRAČ

Vidovoj Gori (778 m) t. j. od S prema J. Duž sjeverne obale susreću se izraziti tragovi terase, kojoj visina koleba između 130 i 180 m. Visina uglavnom raste od I prema Z (Donje Brdo 144, Gripe 168, Brig 172, Po Celja 173 i Križ 179 m). Druga zaravan je najbolje očuvana u istočnom dijelu, između Gornjega Humca i Selaca. Njezina visina se kreće između 350 i 400 m. U drugim dijelovima otoka slabije su očuvani tragovi ovog nivoa. Najviše dijelove Brača predstavlja prostrana i izrazita zaravan, kojoj visina koleba između 500 i 650 m. S ove se zaravni postepeno izdižu najviši vrhovi Brača (Vidova Gora, Vidovica, Sutvid 778 i Straža 730 m).

Na ovom osnovnom reljefu danas se vrši krški proces, koji se ogleda s dvije glavne vrste oblika: zatvorenim depresijama u višim i suhim dolinama u nižim dijelovima. Bržim raspadanjem i selektivnom erozijom razvile su se u dolomitnim i pločastim vapnencima prostrane i zatvorene depresije ravnog dna; tako je postalo malo polje između Nerežišća i Donjega Humca i depresije oko Praznica i Gornjega Humca. Dna ovih depresija prekrivena su crljenicom, pomiješanom sa dosta vapnenačkog šljunka. To su glavne poljoprivredne površine na otoku. U ovom pojasu počinju i suhe doline, koje se zrakasto spuštaju prema obali otoka.

Hidrografija. Izvora ima samo u flišnom zemljištu oko Bola. U dnima zaliva, koji su postali potapanjem suhih dolina, izbijaju poslije kiša privremeni i boćatni izvori. U središnjem pojasu dolomitnih i pločastih vapnenaca izbijaju u doba kiša privremeni izvori i poteku kratkotrajni potoci. U ovim terenima se kopaju i otvoreni bunari, a umjetnim zagaćivanjem prave se i veliki rezervoari vode.

Takva tri rezervoara hrane vodovod Nerežišća. Većina mjesta na B-u dobiva vodu iz velikih javnih i manjih privatnih čatrnja (»gustrida«).

Podneblje. Na žalost nema dovoljno meteoroloških podataka, iz kojih bi se moglo pobliže odrediti podneblje otoka i razlike među pojedinim dijelovima. Svakako postoji izrazita razlika između sjevernog i južnog dijela otoka. Glavni dio B-a gleda prema S, gdje ga uzani Brački kanal dijeli od dalmatinskog kopna. Oštri podnebnji prijelazi i brze vremenske promjene, koji karakteriziraju dalmatinsko primorje, osjećaju se i na B-u. Hladna bura, osobito vuljska, snažno udara po padinama B-a i znatno snizuje temperaturu kao i na susjednom kopnu. Zbog velike vertikalne razlike u reljefu bura je isto tako snažna i na južnoj obali. Često poslije ovih hladnih dana padne snijeg po najvišim dijelovima otoka i može se zadržati par dana, dok je na obali rijetkost.

Biljni pokrov. Možemo razlikovati dva visinska pojasa: zimele i crnogorični. Njihova je granica na visini oko 400 m. U vegetaciji ističu se šume, makije i kamenjare. Makija je najbujnija u jugozapadnom i zapadnom dijelu otoka, te između Postira, Škripa, Miraca, Donjega Humca i Nerežišća, Dola i Praznica kao i iznad Splitske, Milne, Smrkve i Blaca. Glavni predstavnici primorskih šuma su borovi (*Pinus halepensis*, *Pinus Pinea* i *Pinus Pinaster*), čempres, rogač, te crnika, koja je razvijena osobito u zapadnom i jugozapadnom dijelu B-a. Novijih šumica alepskog bora nalazimo kod Sumartina, uzduž sjeverne obale od Postira do Sutivana i na jugu oko Bola. U visinskoj zoni značajan je crni bor (*Pinus nigra*), a javlja se dub, bjelograb i crni jasen. U tim krajevima,



BOL NA BRAČU

(Fotozadruža)



SUTIVAN NA BRAČU

(Fotozadruža)

gdje je nekada bila šuma, danas je na mnogim mjestima krš i kamenita pustoš izložena denudaciji, s polugrmovima kadulje, stričaka, mlječike i t. d. U primorju, gdje su nekada bili vinogradi i masline, bračke »starine«, danas prevladuje žuka, bušinci, smilje, kadulja, stričak, pelin, divizme, kupina, tetivika, drača i t. d.

Privreda. U gospodarskom pogledu mogu se na B-u razlikovati dva područja: primorsko i središnje. U oba dijela glavno je zanimanje zemljoradnja. U prvom području pored zemljoradnje iskorišćuje se i more, a u drugom se iskorišćuju i najviši dijelovi otoka. U svakom naselju na obali ima pomoraca i ribara. Ribolov je redovno sporedno, a zemljoradnja glavno zanimanje. Ulovljena riba se prodaje na domaćim tržnicama i u Splitu, a veće količine sezonskog ribolova (sardela) kupuju i konzerviraju tvornice (Postira i Milna).

Niži dijelovi B-a su pojas kultura. Bliže obali i na boljim zemljištima prevladuju vodoravne terase (»redovi«, »meje«), a na brežuljkastom zemljištu, naročito na pločastim vapnencima, obrađeni dijelovi su uzani i vijugavi, često nagnuti kao i samo zemljište. Da bi se došlo do malih površina obradivog zemljišta, trebalo je izlučiti mnogobrojne gomile kamenja, koje su usporedno nanizane kao čudni nadgrobni spomenici.

Prije je obrađena zemlja bila zasađena poglavito lozom, a manje maslinom. Glavni dio površine otoka bio je vinograd, u kojem su mali čokoti davali dobar i obilan plod. Prihodi od loze bili su naročito dobri početkom ovog stoljeća, kad su veliki francuski vinogradi stradali od filoksere, pa su time nastupile vrlo povoljne prilike za prodaju naših vina. Da bi se obradili prostori brački vinogradi i obralo grožđe, dolazilo je u proljeće stotine dalmatinskih zagoraca »vlaha« na rad, a u jesen bi odlazili sa zaradom.

Pojava filoksere pred početak prošloga svjetskog rata izazvala je i na B-u pravu gospodarsku krizu. Glavni izvor života počeo je brzo presušivati. Prihod od masline i drugih kultura bio je neznatan, da zamijeni lozu. Iseljavanje u preokoeanske zemlje, koje je bilo dosta znatno i prije toga, zahvatilo je upravo pogubne razmjere. Bračani, koji su prije davali zarade i drugim krajevima, sada su je sami tražili u dalekoj i tuđoj zemlji. Nekad pažljivo obrađivane »meje« i »redovi« ostali su pusti i neobrađeni, nalivajući na ukletu zemlju. Na mnogim se ognjištima zbog toga ugasila vatra, na lijepim kamenim kućama istrunuli zatvoreni kapci, krovovi prokisli, a dvorišta obrasla korovom. Posljedice krize i seljavanja došle su do izražaja i u broju stanovnika: 1910 bilo je na B-u 22.969, 1921 19.339, a 1931 samo 17.331 stan. To je zaista velik gubitak, kad jedan poljoprivredni kraj u 20 godina izgubi 25% stanovnika.

Poslije svjetskog rata počeli su pokušaji, da se gubitak loze naknadi drugim kulturama. Buhač je, na žalost, zbog nepovjerenja na tržištu brzo došao u krizu, istu je sudbinu imala i manje rasprostranjena višnja. Zbog oskudice vode ne može se razviti jače gajenje povrća, a zemljišta su slaba za intenzivnije gajenje žita i različitih srednjoevropskih kultura. Obnovljena loza na američkoj podlozi ponovno postaje glavna kultura, ali se bitno razlikuje od negdašnjeg gajenja loze: ono je bilo ekstenzivno a ovo je intenzivno. Za današnju lozu treba birati bolja zemljišta, a čestim ih gnojenjem obnavljati i jačati. Ona je u svakom pogledu osjetljivija i iziskuje više pažnje, a ne daje dobra vina kao stara. Zato će bračke »meje« većim dijelom i dalje ostati puste i podsjećati na negdašnja sretnija vremena.

U najvišim dijelovima B-a ima uvjeta za gajenje stoke sitnog zuba. Uglavnom se gaje ovce, jer je koza zbog štetnog utjecaja na šumu zabranjena. Ovce daju odlično mlijeko, od kojega se pravi poznati brački sir (mlijekarske zadruge u Praznicama, Gornjem Humcu i Nerežišćima). U istim su krajevima bile i odlične borove šume, ali su za vrijeme prošlog rata dosta upropaštene, a i poslije toga nerazumno iskorišćavane.

U bračkim kamenjarama ima mnogo mirisnih biljaka (kadulja, ružmarin i dr.), od kojih se prave eterična ulja (Milna i Nerežišća). U Supetru se prerađuje buhač. Među bračkim vapnencima se ističu bijeli, kristalasti i dobro uslojeni vapnenci, koji su mnogo cijenjeni kao građevinski kamen, a upotrebljavaju se i u industrijske svrhe (u tvornici karbida na Dugom Ratu). Ovih vapnena ima u različitim dijelovima otoka; naročito su poznati kamenolomi u blizini sjeverne i istočne obale, odakle je izvoz najlakši. Iskorišćivanje i prerada »bračkog kamena« poznati su još iz antiknih vremena. Glavni kamenolom nalazio se, sudeći po velikom broju natpisa, u današnjem Škripu, na sjevernoj strani otoka, a luka mu je bila današnja Splitska (CIL III, 3092—3101, 10107—10109 i dr.).

Kamenolomi su, kako se čini, stajali pod državnim nadzorom. Stanovnici nekih mjesta su se u ovom poslu naročito usavršavali, pa je to njihov glavni izvor života (Selca).

U nekim primorskim mjestima važno je i putničarstvo (osobito u Bolu, Supetru, Sutivanu i dr.). Pristupačnost, uredenost i lako snabdjevanje daju povoljne uvjete za razvoj ove prirodne grane. U vezi s tim treba istaći elektrifikaciju, u čemu B. sigurno stoji na prvom mjestu među našim otocima.

B. proizvodi mnogo dobara, koja troši sukladno i dalje kopno (vino, drvo, kamen, buhač, riba, eterična ulja i dr.), a uvozi dosta proizvoda drugih krajeva, na prvom mjestu životne namirnice i različite fabrikate. Zato je promet između B-a i susjednog kopna vrlo živ. Održava se redovnim parobrodarskim linijama i brojnim privatnim brodovima. Najživlji je promet sa Splitom, koji je pravo gospodarsko središte Brača. Zbog veličine otoka u unutrašnjem prometu imaju veliki značaj i putovi. Na njima se osim teretnog održava i redovan autobusni promet.

LIT.: Umb. Girometta, *Flora otoka Brača*, Novo doba (uskršnji broj), Split 1936; Vj. Klaić, *Opis zemalja u kojih obitavaju Hrvati*, II. dio, Zagreb 1881; B. Z. Milojević, *Dinarsko primorje i ostrva*, Beograd 1933; R. Šubert, *Geologija Dalmacije*, Zadar 1909. J. R.-ć. i A. J.-ć.

Iseljenci. Više od pola bračkoga pučanstva živi u Južnoj Americi i ostaloj emigraciji, poglavito u Chileu i Boliviji, gdje su Hrvati s Brača svojom darovitošću, poduzetnošću i marljivošću zauzeli važne društvene položaje te stekli zamjeran imetak, koji se cijeni na nekoliko milijarda kuna. Nekoliko stotina bračkih milijunaša iz Južne Amerike nastanilo se u Splitu i uložilo kapitale u objekte, koji vrijede preko 400 milijuna kuna.

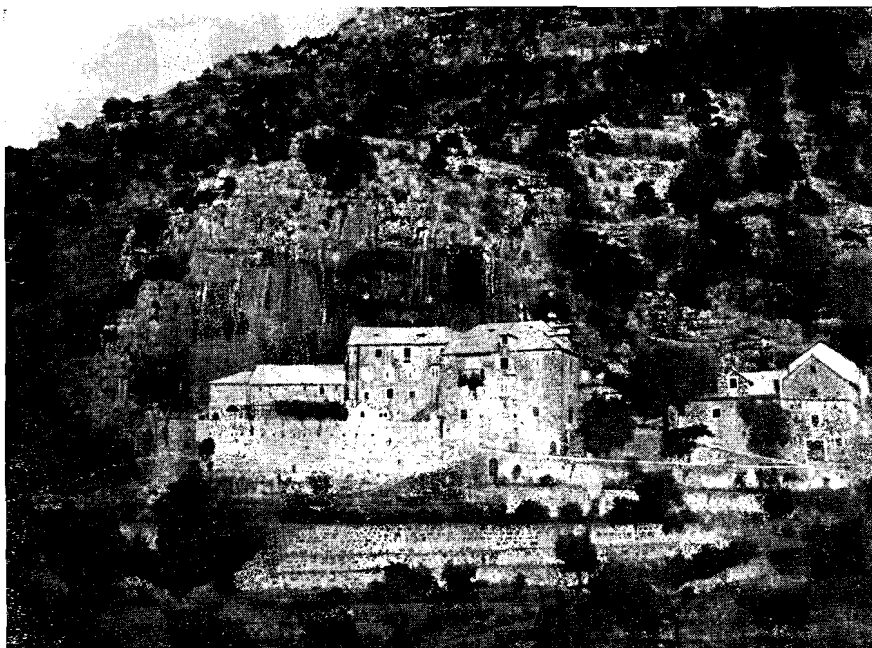
M. B.

Povijest. U osvjetku povijesti na Braču nalazimo Ilire, koji po Mayeru daju ime otoku (brentos »jelen«). Prema legendi došli su kasnije Grci iz Ambrakije (zaliv Arta) i osnovali Škrip (Scripea). Iz kamenog doba našlo se ostataka oko Donjega Humca, a iz brončanog doba kod Luke Bobovišća. Ostaci su toga doba i mnoge gomile i utvrde naslaganog kamenja na visovima. Staro se stanovništvo bavilo uglavnom stočarstvom (Plinije: »capris laudata Brattia«). U prvo vrijeme otok je bolje naseljen u unutrašnjosti (Donji Humac, Nerežišća, Škrip, Banje), a kasnije i u primorju (Lovrečina, Pučišća, Bol, Sutivan). Dolaskom Rimljana stanovništvo se romaniziralo. Za vrijeme Diokle-



(Fotozadruga)

IZ UNUTRASNJOSTI BRAČA, Pogled na Nerežišća i Donji Humac



BLACA NA BRAČU, Pustinja (eremitaža)

cijana lomio se kamen iznad Splitske za splitsku palaču. Razorenjem Salone i Epetiuma 614 bježi stanovništvo tih gradova na Brač, te se obnavlja napušteni Škrip (presbyter Florus). Dolaskom Neretljana u prvoj polovici 9. st. grad je porušen, i Romani bježe na južnu obalu ispod Koštila kod današnjega Bola, ali to novo naselje ruše kretske Saraceni 872. Središte je neretljanskog Brača vjerojatno bio Gradac (Gradatium). Oko g. 1000 dolaze na kratko vrijeme Mlečići, koji stvaraju središte u Nerežišćima. Zatim se Brač vraća hrvatskom kralju, a kasnije sve do 1278 hrvatsko-ugarskom kraljevstvu (osim što je možda između 1170 i 1180 u bizantskim rukama). G. 1240 B. potpada pod Split. Međutim 1242 kralj Bela odredi, da rektor Hvara bude istodobno i rektor Brača. Rektor je na Braču držao zamjenika (vicarius). G. 1277 provališe Omišani do Nerežišća te zapališe ložu i knjige. Kad je 1280 na kratko vrijeme Omiš došao pod Veneciju, izbjegli Omišani i Primorci često haraju Brač, koji je bio mletački od 1278 do 1358. Od 1358 otokom opet zavlada hrvatsko-ugarski kralj. Brač je zatim od 1390 do 1394 u bosanskoj vlasti, a od 1403 do 1413 pod vlašću hercega Hrvoja. Od 1413 do 1416 bio je pod vlašću dubrovačke republike, kojoj ga Žigmund oduzima i predaje Ladislavu Jakcu. G. 1420 B. se dobrovoljno predaje Veneciji i ostaje u njejoj vlasti do 1797. Od 1423 B. ima zasebnoga kneza (rector, conte), mletačkog plemića, koji je upravljao prema propisima Bračkog statuta i Reformacijama i naredbama iz Mletaka. Za ovo mletačko vrijeme treba spomenuti: kužne bolesti (osobito kugu 1424—1426); od 15. st. postanak i razvitak primorskih bračkih naselja i raseljavanje starih pastirskih sela u unutrašnjosti (Gradac, Mošuje, Dubrovica, Podgračišća, Straževnik); sporove između plemstva i pučana počevši od 1538; doseljivanje Poljičana u 16. st. te Hercegovaca i Primoraca od Kandiskog rata 1645 dalje (novi stanovnici, dogoni).

S Poljičanima su došli njihovi popovi glagoljaši, koji su osnivali zajedničke stanove, »pustinje«. Od ovih se je do danas sačuvala na južnoj strani otoka pustinja Blaca, osnovana polovicom 16. st. s dopuštanjem i uz darovnicu bračkoga kneza. Osim stalnog utjecaja na duhovni život otočana Blaca su u najnovijoj prošlosti postala vrlo značajna za kulturnu povijest B. Ovdje je krajem 19. st. bila uređena mala tiskara, u kojoj je tiskana povijest pustinje (samostan), a današnji je svećenik, izučeni astronom, uređio mali opservatorij.

Povijest B. u toku 17. i 18. st. je bez važnijih događaja. U čestim borbama s gusarima i Turcima istakla se bračka galija i njeni soprakomiti, birani od vladajućeg bračkog plemstva, i to od g. 1489 od ovih bračkih plemićkih obitelji: Filipović, Martinić, Prodić, Cerinić, Mladinić, Božićević, Vužić i Ivelić (koje talijanski spomenici bilježe u romaniziranom obliku — Ivelio, Vusio, Nadali i t. d.). Mirom u

Campoformiju (1797) potpada otok pod Austriju i ostaje pod njom do 1805, kad zavladaše Francuzi, koji ostadoše do 1814, osim kratkotrajne ruske okupacije 1806/7 (knez Brača Andrija Kovačić iz Pučišća). G. 1814 ponovno Brač dolazi pod Austriju (za nju je naročito agitirao fra Andrija Dorotić iz Sumartina) i ostaje u njejoj vlasti do 1918, kad je došao u sastav bivše Jugoslavije. Od 1941 u sklopu je Nezavisne Države Hrvatske.

LIT.: *Statuta Municipalia ac Reformationes Magnif. Communitatis Brachiae*, Udine 1656, i dodatak *Diversi publici decreti, terminationi, privilegi et indulti*, Udine 1656; A. Ciccarelli, *Osservazioni sull' isola della Brazza e sopra quella Nobilità*, Mleci 1802; *Statut i reformacije otoka Brača*, u Monumenta historico-juridica Slav. Merid. XL., Zagreb 1926; A. Jutrović, *Podrijetlo stanovništva otoka Brača*, Jadranska Straža 4, Split 1939; *Isti, State crkvice i naselja na Braču*, Novo Doba br. 302, Split 1933; *Isti, Brač i slavenski gusari na Jadranu*, Novo Doba, božićni broj, Split 1929; *Isti, Bogumilstvo na Braču*, Novo Doba, božićni br., Split 1930; *Naseljavanje Poljičana i ostalih Dinaraca na Brač*, Glasnik Geografskog društva, sv. XIV., Beograd 1928; *Isti, Razvitak današnjih bračkih naselja*, Glasnik primorske banovine br. 11., Split 1938; *Isti, Pobuna pučana protiv plemstva na Braču 1797*, Novo Doba, božićni br., 1932; *Isti, Ruska okupacija Brača 1806—07*, Novo Doba, uskršni br., Split 1931; *Povjestne crtice o pustinji Blaca*, Blaca 1897. A. J.-ć.

BRAČ → Tambura.

BRAČANIN, fra Luka → Polovinić.

BRAČEVIĆI, selo u đakovačkom kotaru na prijelazu između istočnih ogranaka Krndije i slavonske Podravine, 14 km sjeverozapadno od Đakova, sjedište je općine, a ima 694 stan. Juzapadno od Bračevaca, 7 km dalko, nalazi se selo Bračevačko Podgorje, koje broji 470 stan. Z. D.-i.

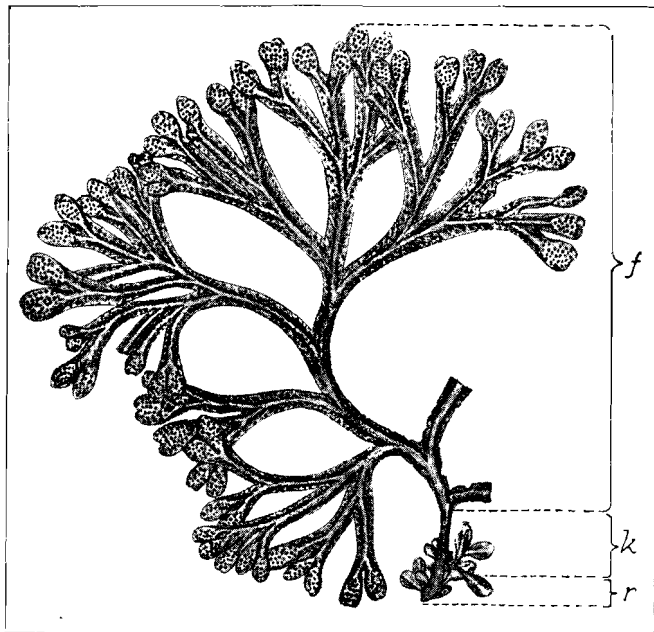
BRAČEVIĆ, Ljudevit Mihajlo Damjan, * 16. VI. 1770, † Alžir, 19. VII. 1830. Poslan od Dubrovačke republike u



KIP HERAKLA, uklesan u kamenu u rimskim kamenolomima na otoku Braču

Drinopolje, da nauči turski, prešao je 1795 u službu francuskog poklissarstva u Carigradu. U srpnju iste godine imenovan je tumačem francuskog konzulata u Tripolisu u Siriji i bio doskora odaslan u Egipat. Tamo je bio tumačem franc. konzulata u Aleksandriji, kada je general Bonaparte poveo vojnu na Egipat. Najprije je bio tumač generala Bonaparta (lipanj 1799), a zatim generala Klébera, kada je ovaj nakon povratka Bonaparta u Francusku preuzeo glavno zapovjedništvo. Nakon smrti Klébera B-u bude dodijeljeno neko sporedno mjesto, pa je volio sa svojom porodicom otići u Francusku (1800), gdje je ostao bez službe. Stoga je od Dubrovačke republike primio povjerenu mu zadaću, da unovči tražbine nastale zbog opskrbe francuskih četa na Krfu. Nakon pada carstva podijelio mu je Luj XVIII. mirovinu. G. 1830 dobio je mjesto tumača I. razreda u franc. vojsci. General Bourmont povjerio mu je, da vodi prethodne pregovore, koji su doveli do predaje Alžira (5. VII. 1830). Bračević je umro nekoliko dana kasnije.

BRAČIĆ (*Fucus*). Među smeđim algama napadan je, a i čest rod bračić. Oko dvadesetak vrsta nalazi se u obalnoj zoni mora, gdje rastu često u mnoštvu. Njihova steljka je vrpčasta i opetovano rašljasto razgranjena (sastoji se iz rizoida, kauloida i filoida), a pričvršćena je pločastom prihvatnicom o podlogu. Steljka lako izdrži mlatanje valova.



BRAČIĆ
f filoid, k kauloid, r rizoid

(Crtež J. Linardića)

U Jadranu raste do 20 cm visoki *F. virsoides* J. Ag. U Sjevernom i u Baltičkom boru veliki *F. vesiculosus* L. i *F. serratus* L. Oba nalazimo i u sjevernom dijelu Atlantskog oceana (v. sl. Alge Jadranskoga mora u 1. sv. HE iza str. 232.).

LIT.: J. Linardić, *Prilog poznavanju geografskog rasprostranjenja jadranskog Fucusa (Fucus virsoides) Don. (J. Ag.)*, Godišnjak Ocean. Instituta, sv. II., 1939/40. I. P.

BRAČNO PRAVO → **Ženidbeno pravo.**

BRAČULJEVIĆ, fra Lovro, * Budim 1685, † 1737. Napisao je nabožno djelo *Uzao serafinske ljubavi*. On je prvi postavio načelo: »Piši, kako govoriš«. Zalagao se za latinicu protiv tada još uobičajene bosančice, kojom su se u Bačkoj služili bosanski franjevci.

BRAĆA BOLNIČARI OD SV. DUHA → **Hospitalci.**

BRAĆA EVANGELIČKA (Brüdergemeinde) → **Herrenhutovci.**

BRAĆA HRVATSKOGA ZMAJA, hrvatska kulturna družba, koju 16. XI. 1905 osnovaše Emilij Laszowski i Velimir Deželić u času, kad se vodila borba između starih i mladih hrvatskih književnika i kulturnih radnika. Zelja je osnivača bila, da se osnuje kulturna družba na osnovi poštenoga hrvatskoga prijateljstva i bratstva, potpuno slobodno od svake političke stranke, a da bude ipak izrazito hrvatska i domoljubna, uzevši si za zadaću oživljavati uspomene na slavne činjenice hrvatske povijesti i zaslužne

Hrvate. Htjelo se uskrisiti najprije pod imenom »Braća zmaja ognjenoga«, a onda pod imenom »Braća hrvatskoga zmaja« staro »Zmajsko društvo« — odnosno »Red« (Ordo), što su ga 1408 zasnovali gotovo sami Hrvati uz kralja Žigmunda. Pridržao se i vanjski znak toga društva, t. j. zmaj, koji ovija rep oko vrata, s novom lozinkom »Pro aris et focis Deo propitio«. Red Žigmundove zmajске družbe imao je geslo: »O quam misericors et bonus est Deus«. Pravila družbe B. H. Z. potvrđena su 1906, ali su se više puta mijenjala. Zaštitnik družbe je sv. Juraj, kao i družbe kralja Žigmunda (1408).

Prvo djelo B. H. Z. bilo je postavljanje spomen-ploče hrvatskom učitelju i pedagogu Ljudevitu Tomšiću u Vinici nedaleko od Karlovca, a iza toga su postavili još mnoge druge u Zagrebu (I. Tkalčiću, Lj. Gaju, St. Vrazu, Lj. Vukotiniću, R. Lopašiću, A. Šenoi, A. Fijanju i dr., te historijske spomen-ploče na Dvercima i t. d.), pa izvan Zagreba (I. Trnskomu u Rači, P. Stoosu u Dubravici, Iliću u Novskoj, Zori Veroniki Zrinskoj u Celovcu, P. Vitezoviću i Marčeloviću u stolnoj crkvi u Beču, Zakmardiju i Franji Markoviću u Križevcima, Mulihu u Vukovini, Lepušiću u Apatovcu, Tomiću, Babukiću i Jurkoviću u Požegi i mnoge druge po različitim mjestima). Družba B. H. Z. spremila je zemne ostatke Gajeve majke, Milana Sunka, opata ilirca Krizmanića. No najveće je djelo družbino pronalazak i očuvanje zemnih ostataka hrvatskih narodnih mučenika bana Petra Zrinskoga i markiza Franje Krste Frankopana, koji su ležali zaboravljeni na groblju u Bečkom Novom Mjestu. Tiho ali dostojno B. H. Z. su njihove časte kosti sahranila 7. VII. 1907 na groblju u Bečkom Novom Mjestu, gdje je bila postavljena i kovna ploča, koja je po želji grada ostala na tom mjestu, dok su ostaci mučenika zaslugom B. H. Z. s velikim sjajem preneseni 1919 u Zagreb.

God. 1906 osnovala su B. H. Z. knjižnicu i muzej grada Zagreba, a 1909 »Društvo za spasavanje u Zagrebu«. Nastojanjem B. H. Z. stečen je i grad Ozalj kao hrvatsko narodno dobro, koji je 28. VII. 1928 na ruke B. H. Z. darovao narodu knez Albert Thurn Taxis. U gradu urediše B. H. Z. doličan muzej, knjižnicu i danas omiljelo ljetovalište. G. 1935 steškoše B. H. Z. i staru gradinu u Bakru, kao narodno dobro, namijenjeno tradicijama Vinodola i Bakra. Teške prilike nisu dopustile, da se taj historijski grad uredi. Hrvatsku tisućgodišnjicu (925—1925) proslaviše B. H. Z. po svim hrvatskim krajevima postavljajem spomen-ploča i spomenika, među takvima i u Sarajevu, Ljubiji, Bos. Novom, Dubrovniku i drugdje.

Kulturnu zadaću vršila je družba B. H. Z. i predavanjima, koja su već 1906 otpočela, te se predaje gotovo svake srijede nesamo na bratskim sastancima, već i javno. Družba je izdala 43 publikacije. Za vrijeme svjetskoga rata mnogo je družba radila za hrvatske ranjenike i njihove porodice. Da se kulturni rad što bolje može razvijati, zasnovani su t. zv. »Zmajski bratski stolovi« i »ogranici« (podružnice). Tako je ogranak u Dubrovniku izveo lijepa i velika narodna hrvatska djela te spasio i obnovio mnogo lijepu i sjajnu hrvatsku tradiciju.

Unutarnje uređenje družbe. Na čelu družbe bio je veliki meštar (1905—35 Emilij Laszowski), a zatim (1936—42) Milutin Mayer s odborom (meštrima) od 7 meštara i 7 zamjenika. Svaki meštar bio je pročelnik jedne od kulturnih sekcija. Odbor s vel. mešтром birao se na 5 godina. Među redovnom braćom vladalo je pobratimstvo, koje se proglašivalo kod svečanoga ustoličenja.

Sjedište družbe bilo je u Zagrebu u Kamenitim vratima, domjenci se družbe držahu svaki srijede navečer, a glavna se skupština održavala svake godine o Jurjevu (23. IV.).

Zakonskom odredbom od 19. XI. 1941 br. CDXVI-2034-Z 1941 osnovan je po Poglavniku Nezavisne Države Hrvatske »Viteški Red Hrvatskoga Zmaja«. Tom odredbom preneseno je djelovanje Družbe B. H. Z. na Viteški Red s proširenim djelokrugom na osnovi posebnoga ustava i poslovnika pod geslom »Za Boga i Hrvatsku«. E. L.

BRAĆA MILOSRDNA (Fratres caritatis), više katoličkih redova, koji su se bavili osnivanjem bolnica i njegom bolesnika. Među njima je najznamenitiji red, koji je osnovao Španjolac Ivan od Boga (v.). U 16. st. bio se red razdijelio u dva ogranka, ali danas je ujedinjen pod jednim redovničkim general-priorom, koji stanuje u Rimu. U Hrvatsku je taj red doveo iz Madžarske biskup Maksimilijan Vrhovac i predao mu bolnicu na Jelačićevu trgu, koja je bila posvećena 23. VIII. 1804. Tom prigodom spjevao je Tito Brezovački, povodeći se za Kačićem, štokavsku pjesmu u 198

deseteraca. Brezovački ocjenjuje značenje osnivanja bolnice ovim riječima: »Aj Hrvati, vesele vam majke, — osvetiste vi vaše babajke, — jer s tim činom na radost vjeliku — vaših predih ponovite diku.« Braću milosrda pozdravio je zanosno i Tomaš Mikloušić latinskom pjesmom »Carmen Reginae Croatiae«, slaveći uvođenje milosrdne braće i osnivanje nove bolnice kao plod hrvatskih napora oko suzbijanja kuge, glada i rata. Međutim milosrdna braća nijesu znala nacijepiti svoj rad na hrvatske predaje, zato su u nestašici hrvatskoga podmlatka morala ostaviti Zagreb na svršetku velikoga rata 1918.

LIT.: A. Šimčik, *Prigodni spisi uz otvorenje zakladne bolnice, Zagreb 1931.*

BRAĆA NAJMANJA (Ordo minimorum) crkveni je red, što ga je 1435 osnovao sv. Franjo Paulski (1416—1507). Odobrio ga je 1474 papa Siksto IV., a pravila reda papa Julije II. 1506. Uz ovaj je red osnovao drugi za žene i treći svjetovnjački.

Red je prosjački. Glavno mu je obilježje pokornički život, stoga najmanja braća polažu osim tri obična i četvrti redovnički zavjet: post. Nose crnu tuniku sa širokim rukavima i kukuljicom te dugim škupularom. Na čelu reda je generalni »korektor«, na čelu pojedinih pokrajina pokrajinski, a pojedinom samostanu mjesni. Geslo je reda *Charitas*.

Red je sam osnivač proširio po Italiji i Francuskoj, a zatim je prešao u Španjolsku i Njemačku. Danas postoji u Italiji i Španjolskoj s nekih 25 samostana.

BRAĆA (i sestre) SLOBODNOGA DUHA (Brüder und Schwestern des freien Geistes), skupno ime lažnomističkih sekta, koje su se pojavile sredinom 13. st. u njemačkoj pokrajini Schwaben, zatim u okolici Rajne, u Nizozemskoj i u sjevernoj Francuskoj. Njihovo glavno životno načelo bilo je naviještanje slobode duha, a u praksi izjvljavanje u putenju slobodi. U njihovoj nauci zabacuju se glavne kršćanske istine: o stvorenju svijeta, o spasenju i o kaznama onkraj groba; ne priznaju ustanova vidljive crkve niti ikakvih čudorednih zakona, pa su u tom slične sekta antinomista. Podrijetlo im nije još dovoljno objašnjeno. Neki drže, da potječu od panteista Amalricha de Bena († oko 1206) i spiritualista Ortlieba iz Strassburga († oko 1200), kao neka sinteza ovih dvaju sustava. Srodne su također sredovječnom krivovjerju Valdenza. Znatniji predstavnici ovog sektarstva bili su: Berthold iz Rohrbacha, koji je bio 1356 kao krivovjerac od inkvizicije osuđen i spaljen u Speyeru, zatim Herman Kuchener i Nikola Bazelski, osuđen i spaljen kao krivovjerac u Beču 1395. Protiv ovih su sekta pisali Tauler, Seuse, Ruysbroek, Gerson, Nider i drugi, a progonila ih je inkvizicija.

LIT.: W. Preger, *Geschichte der deutschen Mystik im Mittelalter*, I., 1874; R. Allier, *Les frères du libre esprit*, Pariz 1905; I. Döllinger, *Beiträge zur Sektengeschichte des Mittelalters*, 2 sv., 1890; M. Buchberger, *Lexikon für Theologie und Kirche*, II., Freiburg im Breisgau, 1931. J. O.

BRAĆA SV. ANTUNA → Hospitalci.

BRAĆA ZAJEDNIČKOG ŽIVOTA (Fratres vitae communis, moderna devotionis, bonae voluntatis, Brüder vom gemeinsamen Leben, poznati također pod imenima Fratres cucullati, Kugel- ili Kogelherren, Kepplerbrüder, Kollatienbrüder, Brüder von der Feder, Schulbrüder, Hieronymianer, Gregorianer, Lollbrüder, Nullbrüder), ime sredovječne pobožne bratovštine bez posebnih zavjeta, u koju su bili uključeni svećenici i svjetovnjaci, koji su nastojali oko promicanja kršćanskoga vjerskog života. Bratovština je nastala povodom propovijedanja pokornika Gerharda Groota († 1384) u Deventeru u Nizozemskoj protiv raskošna života. Poslije njegove smrti pridružila se ovoj zajednica Zbora Augustinaca (Augustiner-Chorherren) u Windesheimu (1386) i Grootovi prijatelji Gerhard Zerbolt von Zutphen, Ivan Brinckerinck i drugi. Oni su se sastajali na zajedničke molitve i duhovno štivo, da tako drugima dadu pobudu za pobožan kršćanski život. Po njihovu je uzoru nastala ženska zajednica »begine«, osnovana 1228 u Liègeu, članice su bile odjevene u crnu haljinu s bijelom kukuljicom na glavi i imale križ na prsima. Protiv Braće zajedničkog života ustao je dominikanac Matej Grabow početkom 15. st., ali je biskupsko suđište u Utrechtu odbilo njegovu optužbu, štoviše, opći je crkveni sabor u Konstanzu (1419) odobrio tu bratovštinu. Od toga vremena bila je bratovština raširena u Nizozemskoj i Belgiji, a i po zapadnoj Njemačkoj. Kasnije je ova bratovština promicala obnovu praktičnoga kršćanskog življenja, i to tako, da je spajala

unutarnji duhovni život s korisnim tjelesnim radom, izdavalala pobožne knjige u pučkom jeziku, bavila se odgojem i poukom mladeži te podupirala svako drugo plemenito društveno i kulturno nastojanje. Tijekom 16. i 17. st. počela je propadati. Djelomično je ustupila mjesto djelovanja Družbe Isusove.

LIT.: R. Dier de Muden, *Scriptum de magistro Gherardo Grote, domino Florencio et multis aliis devotis fratribus*, Deventer 1719; G. Wolf, *Quellenkunde der deutschen Reformationsgeschichte*, I., 1915, II., 1922; J. G. R. Acquoy, *Het klooster te Windesheim*, 3 sv., Utrecht 1875/80; M. Buchberger, *Lexikon für Theologie und Kirche*, IV., Freiburg im Breisgau 1932 s. v. Fraterherren. J. O.

BRADA, naziv u anatomiji, koji ima dvojako značenje: 1. Izbočenje na prednjoj strani donje čeljusti, koje strši ispred i ispod zuba. Stoji u vezi s razvitkom zuba, pri čemu gornji dio čeljusti, koji nosi zube, ostaje uži nego donji. Ovakvo izbočena brada karakteristična je za sadašnjega čovjeka, pa se zove još i pozitivna brada. Kao negativna brada označuje se oblik donje čeljusti, gdje ne postoji na njenoj prednjoj strani nikakvo izbočenje, ili gdje zubi strše ispred donjeg dijela čeljusti. Negativna brada je postojala kod neandertalskog čovjeka, kojoj rasi je pripadao i krapinski čovjek.

2. Bradom se nazivaju i dlake, koje kod muškarca izrastu na licu u dijelu donje čeljusti; stoji u vezi s razvitkom spolnih žlijezda. Ona izraste u doba spolne zrelosti, a u slučajevima, gdje spolne žlijezde nisu nikako, ili su tek manjkavo razvijene, ne dolazi uopće do rastejanja brade, ili ona samo neznatno izraste. I kod nekih se žena pojavljuje brada u klimakteriju, nakon što je prestala funkcionirati. V. D.

Dlakavu bradu imaju i mužjaci nekih majmuna, kao orangutan, mandril, urlikalac i t. d., zatim koze i los, a po licu imaju bradu tigar i mnoge druge mačke. Pernatu bradu imaju neke ptice, kao ćubasti gnjurac, potrk, pa od grabljivica bradaš, kojem strši četinsto perje ispod kljuna kao bradica. I neki praživi naljevnjaci bradašice (*Acineta*, *Ephelota*) imaju mjesto trepetljika izrasli za isisavanje, koje se čine kao neka brada. N. F. k.

Brada se smatrala znakom muževnosti i razbora ne samo kod primitivnih naroda uopće, nego osobito kod stanovnika jugoistočne Evrope i prednje Azije. Nošenje duge brade je zasvjedočeno kod mnogih germanskih naroda, osobito kod Langobarda. U našem Primorju je kasno-rimski izraz barba ne samo primijenjen za kosmato lice, nego u prenesenom smislu za čovjeka dostojna poštovanja zbog ugleda, starosti ili svojstvenog položaja kao na primjer »striko«. U kršćanskom svijetu srednjeg vijeka puštanje brade značilo je odricanje tjelesnih slasti i bilo je u običaju kod pripadnika klera i redova, pa i kod ljudi poodma klij u godinama, s odraslom djecom, koji su imali ili mogli imati unučad. Zato su bradata čovjeka slušali u zboru kao iskusna i razborita.

Čovjeku, koji se nedostojno vladao, brada se naprosto skubla, a pojedini su statuti, kao kotorski, takav čin kao uvredu teže kažnjavali. Običaj puštanja brade zbog žalosti, na pr. kod Židova, zabilježen je u Splitu i trajao je mjesec dana. Zagrebačkom kanoniku Benku Vinkoviću su Madžari na požunskom saboru skubli bradu zato, što je branio prava zagrebačke biskupije na Međumurje. Kao zadovoljština za taj napad je predstavnik zagrebačkog kaptola dobio sjedište u ugarskom gornjem domu (čl. 61/1625). Skubljenje brade se kažnjavalo u Bizantu, odakle je kazna prešla u Dušanov zakon. Tko je skubao bradu vlastelinu, odsjekli bi mu za kaznu obje ruke. Založiti bradu znači jamčiti poštenom riječju, oskubsti bradu osramotiti se. A. D.

BRADAN, krupni srebrni novac republike dubrovačke, kovan 1725—1743, nazvan tako po slici sv. Vlaha s dugom i jakom bradom (→ Dubrovački novci i Talir). I. R.-o.

BRADANOVIĆ, Tomo, * Vis 9. XII. 1853, † Buenos Aires 1922. Kao mladić od 18 godina došao je s još nekoliko drugova u New York i uz teški dnevni posao polazio večernju školu, gdje je učio različite nauke. Brzo je naučio engleski. Kao trgovački namještenik otišao je iz New Yorka najprije u San Francisco, a onda u Chile. Najprije se nastanio u Iquiqueu, a poslije u Valparaisu, gdje je postao samostalan trgovac, a poslije veletržac i suvlasnik velike tvornice salitre. Za potresa u Valparaisu 1906 izgori mu kuća do temelja. On je obnovi i sagradi veliku palaču. Radom je stekao velik imetak, uvijek je bio velik dobročinitelj. Rado se vraćao u domovinu i podupirao mnoge hrvatske institucije, kao »Hrvatski dom« u Visu i »Star-

čevičev dom« u Zagrebu. Podupirao je mnogo i hrvatske đake, osobito one iz nautičkih škola, da im omogući svršavanje nauka.

BRADAŠKA, Franjo, * Kranj 3. XII. 1829, † Zagreb 30. I. 1904, prof. i pisac. Službovao je na srednjim školama u Hrvatskoj i Slavoniji, a 1870 imenovan je ravnateljem varaždinske gimnazije.

BIBL.: Pisao je različite rasprave na hrvatskom, slovenskom i njemačkom jeziku. Školska knjiga: *Sravnjivajući zemljopis za više razrede srednjih učionah*, Zagreb 1867. Rasprave: *Der Kampf des letzten Arpaden Andreas III. um seine Herrschaft namentlich mit dem Hause Anjou unter besonderer Berücksichtigung Croatiens, Slavoniens, Dalmatiens*, Zagreb 1858 (Program zagreb. gimnazije); *O realnoj gimnaziji*, Zagreb 1877 (Izvjestaj varažd. gimnazije 1876—77).

LIT.: A. Cuvaj, *Grada za povijest školstva*, 2. izd., sv. IV., V., VI., VII. i X., Zagreb 1911 i 1913. J. D.

BRADAŠ ZUTOGLAVI (*Gypaëtus barbatus*), preko 1 m velika ptica grabljivica iz porodice sokolova, a rijetko više od 6 kg teška. Glava i vrat su mu pokriti perjem, a pod donjim kljunom nosi čekinjastu bradicu. Glava i vrat su žućkasti, krila i repno perje crni, a na donjoj strani je rdastožut. Živi na visokom gorju, kod nas u Bosni i Hercegovini, a inače po sred. i juž. Evropi i sred. Aziji; hrani se strvinom, kostima i većim živim sisavcima. K. B.

BRADAVICA u zoologiji je kvrgasta izbočina životinjskog tijela, uz koju je obično vezana i neka djelatnost. Mnoge bradavice dolaze u usminkom sloju kože sisavaca i ptica kao opipne, krvožilne, onda dlačne i perne bradavice i t. d. Na jeziku sisavaca mogu se naći bradavice posebnog oblika kao ogradne, glavičaste, končaste bradavice, a mliječne žlijezde izlaze na posebne prsne bradavice.

I kod člankonožaca ima također bradavica, pa neke gusjenice imaju bradavičavu kožu, a kod paukova izlaze cjevčice iz predljivih žlijezda na posebnim predljivim bradavicama, kojih imaju 4 ili 6. N. F.-k.

Bradavica (lat. verruca) je bezazlena izraslina pousmine (benigni, epitelijski tumor). Bradavice mladahnog doba (*verrucae planae juveniles*) pojavljuju se kod djece i mladih osoba na rukama i licu u obliku čvorica, a u veličini zrna prosa i leće, bijeložućkaste su boje i glatke površine. Obične bradavice (*verrucae vulgares*) redovno su malko veće, njihova je površina tvrda, orožena, kadikad tamne boje. Bradavice su prenosive. Odstraniti se mogu kemijskim sredstvima, kirurškim putem, električnom strujom (kauterizacijom, koagulacijom), snijegom ugljične kiseline ili sugestivnom terapijom. Staračke (*verrucae seniles*), seboične bradavice su plosnate, žutosmeđe ili crne uzdignute tvorbe velike otprilike kao nokat, smještene na licu, na vratu i na leđima. F. K.

BRADAVIČARKE → Gljive.

BRADAVKA (*Heliotropium europaeum* L.) je jednogodišnja biljka iz por. oštrolijska (v.). U Evropi ograničen je taj rod jedino na Sredozemlje. Ona je jedini predstavnik svoga roda, koji kao arheofit uspijeva još i u Srednjoj Evropi.

B. ima do 35 cm visoku, mekano dlakavu, razgranjenu stabljiku, koja nosi izmjenično poredane, bljedozelene i mekano dlakave listove s prilično dugim peteljkama i jajastim plojkama cijela ruba. Mali su bjelkasti, sulatični i pravilni cvjetovi združeni u velikom broju u značajne, guste, na jednu stranu smotane kovrčice. Biljka raste kod nas kao korov po poljima, osobito okopavinama, i na zapuštenim mjestima. Mnogo je



BRADAVKA

lično dugim peteljkama i jajastim plojkama cijela ruba. Mali su bjelkasti, sulatični i pravilni cvjetovi združeni u velikom broju u značajne, guste, na jednu stranu smotane kovrčice. Biljka raste kod nas kao korov po poljima, osobito okopavinama, i na zapuštenim mjestima. Mnogo je

češća u primorskim negoli u kopnenim krajevima. Nekada se ona iz praznovjerja mnogo cjenila u pučkom ljekarstvu i upotrebljavala na pr. kao lijek proti ubodu zmije, groznici, bradavici (odatle joj naše narodno ime) i t. d. S. H.-ć.

BRADFORD, 1. engleski grad od 300.000 stan. u grofoviji York. 2. Nekoliko gradova u Sjevernoj Americi (New Hampshire, Ohio, Ontario, Pennsylvania). 3. B. on Avon, mali engleski grad sa crkvom St. Lawrence iz 7. st., a to je jedina sačuvana crkva u Engleskoj iz anglosaskoga doba, restaurirana 1885.

BRADFORD, 1. William, * Leicestershire (Engleska) 20. V. 1663, † New York 23. V. 1752, američki tiskar. Naučio je tiskarsko umijeće u Londonu. G. 1682 iselio se s Williamom Pennom u Pennsylvaniju i ondje uveo »umjetnost i tajne« tiskarske vještine. Prva knjiga, koja je izašla iz U Philadelphiji je osnovao prvu američku tvornicu papira U Philadelphiji je osnovao prvu američku tvornicu papira (1690) i prve novine u New Yorku (*The New York Gazette*, 1725). — Njegov sin Andrew Sowle B., * 1686, † 1742, počeo je 1719 izdavati u Philadelphiji prve novine u srednjim kolonijama, *The American Weekly Mercury*, kod kojih je B. Franklin bio slugar.

2. William, * New Bedford (Massachusetts) 1827, † New York 25. IV. 1892, američki slikar mora, samouk. Sudjelovao u nekoliko arktičkih ekspedicija s dr. Hayesom. Prvi je američki slikar, koji je slikao sjeverne ledene krajeve. Njegove slike, koje su u svoje vrijeme privukle pažnju novošću motiva i živahnošću boja, odlikuju se točnošću sitnih pojedinosti. J. T.-a.

BRADICA (*Polypogon*) je primorski biljni rod iz porodice trava (v.) s jednogodišnjim klasićima, koji su u velikom broju združeni u gusto zbijene pa stoga klasu slične, katkada nepravilno krpaste metlice. Pljevice i obuvenci imaju osje, a u zreloom stanju otpadaju klasići u cijelosti. U našoj ga flori zastupaju vrste *P. monspeliensis* (L.) Desf. i *P. maritimus* Willd., koje rastu tu i tamo na pjeskovitim obalama mora. S. H.-ć.

BRADIFRENIJA → Encefalitis.

BRADIKARDIJA ili usporeno bilo je kucanje srca u sporijem ritmu (normalno je 70 do 80 puta u jednoj minuti). Među zdravim ljudima postoji bradikardija samo kod dobro i dugo izvježbanih atleta i drugih športaša, kod kojih vježbanje iziskuje veliki i dugi mišićni napor. Inače je bradikardija znakom bolesnog stanja. Izazivlju je: 1. procesi, koji trajno podražuju jezgru 10. moždanog živca (nervus vagus) izravno u produženoj moždini, gdje se ta jezgra nalazi, jer taj živac usporava srčani ritam (na pr. tumori ili krvarenja u mozgu, upala opne i sl.); 2. refleksije t. j. djelovanja raznih organa na jezgru živca vagusa preko centripetalnih živaca, kako se to događa kod raznih trbušnih oboljenja spojenih s jakim bolima (žučni i mokraćni kamenci). Kod zdravog organizma može se izazvati refleksno i jakim pritiskom na očnu jabučicu ili na mjesto račvanja vratnih arterija (art. carotis).

BRADIKINEZA → Encefalitis.

BRADISEIZMIČKA GIBANJA (grč. *βραδύς* »spor«, »oslobođen«, »potres«), dugoperiodična gibanja tla, koja traju po nekoliko sati, a mogu potrajati do dužine geoloških razdoblja. Takva su gibanja na pr.: sekularna i godišnja dizanja i spuštanja tla, zatim polagano pomicanje pojedinih Zemljinih slojeva jednih prema drugima, te plima i oseka njezine čvrste kore i sl. Budući da se zbog takvih pojava javljaju sve jače elastične napetosti, to one često mogu narasti i do najvišeg stupnja. Dogodi li se konačno, da te napetosti postanu već tako velike, da prekorače granicu elastičnosti kojega od tih materijala, onda se one oslobode u obliku potresa. U tom času prijeđu bradiseizmička gibanja u kratkoperiodična *tahiseizmička* (grč. *ταχύς* »brz«) gibanja, koja prema okolnostima mogu trajati većim dijelom tek po koju sekundu ili samo po nekoliko njezinih i najsitnijih dijelova. J. M.-ć.

BRADLAUGH, Charles, * London 26. IX. 1833, † London 30. VI. 1891, engleski političar. U dobi od 15 godina počeo se isticati kao pisac i agitator osobito u krugu engleskog radništva. Pisao je protiv vjere, postao predsjednik Lige slobodoumnika, zatim vođa reformatorskog pokreta. G. 1859 osniva list *National Reformer*, u kome se zalagao za reformu parlamenta i u duhu nauke nacionalnog ekonomista T. R. Malthusa (v.) osuđivao porast engleskog pučanstva, što da je glavni uzrok siromaštva. G. 1880 izabran je za

stupnikom u Northamptonu. Tada se razviše sporovi oko njegova polaganja zakletve kao ateista, koji potrajaše do pred njegovu smrt.

BIBL.: *Heresy, its utility and morality* (1870); *The impeachment of the house of Brunswick* (1873); *The freethinker's text-book* (1876); *Jesus, Shelley and Malthus* (1877); *Fruits of philosophy* (1877).

LIT.: J. M. Robertson, *Charles Bradlaugh*, London 1920. J. N.

BRADLEY, I. Herbert, * 1846, † 1924, profesor filozofije u Oxfordu, predstavnik kritičkog idealizma, koji se osniva na teoriji, da u sudu predikat, istaknut iz doživljaja, označuje dio stvarnosti; njim se činjenica, da nešto jest, kvalificira, obilježava u smislu, kakovo jest. Ali u tom logičkom postupku, u kojem se stvaraju ideje, ne iscrpljuje se stvarnost. Metode mišljenja (kategorije) i pojmovi ne daju punu sliku zambilnosti, koja je jedinstven, skladan sistem, dok je naše mišljenje o njoj ne samo analitički razdobljeno, nego i nesložno, protuslovno. Apsolutnoj zambilnosti odgovara samo utisak cjelokupnoga iskustva, koji se daje u čuvstvu. Do osnova bitka dolazi se intuitivnim zahvatom, po čemu religijski odnos čovjeka dobiva opravdanje.

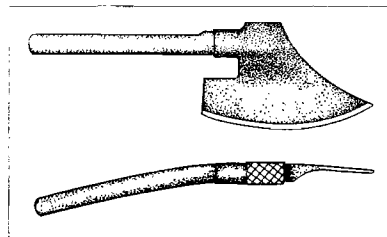
BIBL.: *Principles of Logic*, 1883; *Appearance and reality, Metaphysical Essay*, 1893, 2. izd. 1897. M. P.-s.

2. James, * Shireborne 1692, † Chalford 13. VII. 1762, engleski astronom. Isprva uči teologiju i postaje župnik. Od 1715 se bavi astronomijom, a već 1722 postaje profesor astronomije u Oxfordu. Iza Halleyeve smrti vodi zvjezdarnicu u Greenwichu. Glasovit je postao svojim radovima o aberaciji svjetlosti, a istakao se motrenjem meridijana zvijezda stajačica.

BIBL.: *On the apparent motion of the fixed stars*, Philosophical Transactions, 1748. F. M.-č.

BRADSOT → Plinoviti edemi domaćih životinja.

BRADVA ili širočka ručno je oruđe, koje služi za obradu drva, i to za tesanje, šiljenje te izdjelavanje ravnih ploha. B. upotrebljavaju tesari, stolari, bačvari, kolari i



BRADVA
Dolje: B. gledana odozgo

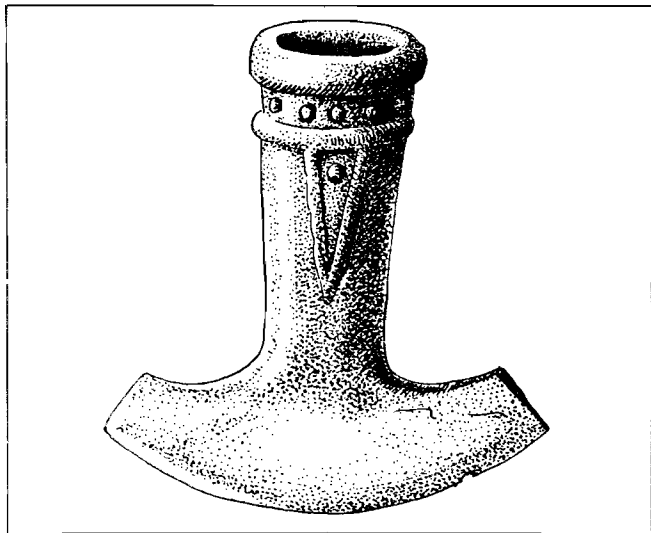
tokari, a mnogo se njima služe i u seljačkim kućanstvima. B. se sastoji iz željeznog i drvenog dijela. Željezni dio sastoji se od ušice i širokog lista, koji je samo s jedne strane zaoštren, da se lakše mogu izdjelavati ravne plohe. Oblik širokog dijela bradve izrađen je s

obzirom na primjenu. Željezni je dio nasaden na kratku drvenu držalicu, koja je savita tako, da prsti ruke ne zapinju o drvo, kad se teše. B. se izrađuju za desnoruke i ljevoruke. Ušicom bradve zabijaju se i čavli, a na nekim bradvama ima uski prorez, koji služi za izvlačenje čavala.

→ Sjekira.

LIT.: Karmarsch, *Mechanische Technologie*, Leipzig 1888. J. B.-ž.-č.

B. je jedna od najstarijih, napose tesarskih, sprava, jer se, istina rijetko, javlja već u brončano doba, i to na našem području. Ima oblik šupljega kelta, kojemu je oštrica



BRONČANA BRADVA IZ BINGULE

proširena s obje strane. Kao i drugi keltovi ima i ona pod rubom postrance mali kolutić, kroz koji se provlačila uzica i privezivala uz držalo. Prvi put nađena je takva b. u velikom brončanodobnom nalazu iz Bingule; drugi sličan komad nađen je na Peringradu kod Vlasenice u Bosni, a treći kod Bonyháda u južnoj Ugarskoj. Za točnije datiranje ovih b. važan je ulomak oštrice nađen u pokladu u Rinya-Szentkirály u Ugarskoj, koji ide u IV. periodu brončanog doba, dakle u zadnje stoljeće drugoga tisućljeća pr. Kr.

BRADY, Thomas, * Irska 1752, † Beč 14. X. 1827, barun, general i tajni savjetnik. Istakao se u turskim bojama kod Dubice i Novog. Prigodom podsjedanja Novoga osobito se proslavio i bio radi toga odlikovan. G. 1795 bori se po Njemačkoj. Nakon pada mletačke republike 1797 bude najprije imenovan za vojničkoga zapovjednika Boke Kotorske, a onda carskim dekretom od 26. XII. iste godine za generalnoga građanskog i vojničkog zapovjednika pokrajine Albanije. Na taj način je u izravnoj vezi s Bečom. Iste godine svojom spretnošću spasio je Boku od francuske okupacije. Imao je mnogo neprilika s Crnogorcima, koji su Boku htjeli za se. Na svome položaju ostao je B. do studenoga 1800. Zatim sudjeluje u vojsci nadvojvode Karla protiv Francuske, podržavajući i nadalje veze s Bokeljima. G. 1801 zapovjednik je divizije u Češkoj. U travnju 1804 bude imenovan vojničkim i građanskim komesarom Boke Kotorske, a u srpnju preuzima u upravu i Dalmaciju. Na tom je položaju ostao do veljače 1806. U tom razdoblju poduzeo je sve za uređenje i obranu Dalmacije. Usto je ugušio nemire u Boki. Po bratislavskom miru od 26. XII. 1805 Austrija je morala prepustiti Francuskoj Dalmaciju i Boku Kotorsku. Na vijest o tome dne 28. I. 1806 oprostio se B. vrlo srdačno jednim proglasom iz Zadra od »dragih i vjernih Dalmatinaca i Bokelja«, a 18. II. u drugom proglasu javlja im, da su potpali pod Francusku, i molí ih za mir i red. G. 1809 ponovno je divizionar u Češkoj, a 1810 odlazi u mirovinu.

LIT.: *Osterr. Militär-Lexicon*, izdali Hirtenfeld i Meynert, 1. sv., Beč 1851; T. Erber, *Storia della Dalmazia dal 1797 al 1814*, Zadar 1886; P. Pissani, *La Dalmatie de 1797 à 1815*, Pariz 1893; P. Butorac, *Boka Kotorska nakon pada mletačke republike do bečkog mira*, Rad 265, Zagreb 1938. S. A.

BRAEKELEER, Ferdinand de, * Antwerpen 12. II. 1792, † Antwerpen 16. V. 1883, belgijski slikar i grafičar. Učio je u Antwerpenu, gdje mu je bio učitelj Mathieu Van Brée. Boravio je neko vrijeme u Italiji. Slikao je povijesne i genre-slike, među kojima su najpoznatije *Le Comte de Mi Carême à l'école des enfants* i *Le jubilé de 50 ans de mariage* (obje iz 1839, danas u muzeju u Bruxellesu). Učenici su mu bili H. Leys i njegov sin Henri, * Antwerpen 12. VI. 1840, † Antwerpen 20. VII. 1888. Osim oca i Leysa utjecali su na njegov razvoj stari nizozemski slikari intérieura, naročito Pieter de Hooch. Slikao je genre-slike, intérieura, mrtve prirode, krajolike i portrete, a isticao se i kao bakropisac. Najznatnije su njegove slike: *Le géographe*, *L'intérieur de la maison hydraulique*, *Les nêfles*, *La partie de cartes* i *L'homme à la chaise*, koje se nalaze u muzejima u Bruxellesu i Antwerpenu.

LIT.: C. Lemonnier, *H. de B. et son oeuvre*, Bruxelles 1905; H. Hymans u Thieme-Beckerovu *ALBK*, IV., Leipzig 1910; Fierens-Gevaert i A. Laes, *Musées Royaux des Beaux-Arts de Belgique, Catalogue de la peinture moderne*, Bruxelles 1908. A. Sch.

BRÁF, Albin, * Třebíč 27. II. 1851, † Prag 1. VII. 1912, istaknuti češki nar. gospodar i političar staročeške stranke. Od 1874 posvećuje se nastavničkom radu, pa 1882 postaje prvi profesor političke ekonomije na češkom sveučilištu u Pragu. G. 1909 i 1911—12 bio je ministar poljodjelstva u bečkoj vladi. Sudjelovao je kod postanka Češke akademije, na kojoj je 1906 osnovao gospodarski zavod. Osobito je zaslužan za gospodarsku samostalnost Čeha i za izradbu češke tehničke terminologije. Od njegovih se mnogobrojnih djela ističu: *Studien über nordböhmische Arbeiterverhältnisse*, 1881; *Listy politického kacíře*, 1902; *Politické vědy v Čechách na sklonku XVIII. a v první pol. XIX.*, Almanah Češke akademije 1906.

LIT.: J. Gruber, *A. B., Život a dílo*, I.—V., Prag 1913—14. J. N.

BRAGA, portugalski grad u pokrajini Entre Douro e Minho. Ima 28.000 stan. Dominira (208 m) nad širokom i plodnom ravnicom između rijeka Cavado i l'Este. Njegov kotar, iza kotara Porto, ima najveću gustoću u republici (152). Treći je grad po trgovačkoj i industrijskoj vrijednosti. Ima strategijsku važnost i tvori željezničko raskršće na pruzi Lisabon — La Coruña. D. Ž.

BRAGA, Joaquim Theophilo Fernandes, * Ponta Delgada (Madeira) 24. II. 1843, † Lisabon 24. I. 1924, portugalski učenjak, pjesnik, političar, pravnik, profesor sveučilišta u Lisabonu, te dva puta privremeno predsjednik republike. U mlađim danima vatren republikanac, pod kraj života se ne bavi politikom. Kao filozof je pozitivist ateist. Djela: *Historia Universal, Cançoneiro popular, Historia da litteratura portugueza, Traços geraes da philosophia positiva*, lirske pjesme *Folhas verdes*, epske pjesme *Alma portugueza*, drama *Gomes Freire*. A. M.

BRAGADINO, Marco Antonio, * 1520, † 1571, mletački vojskovođa, kapitulirao je kao zapovjednik Famaguste na otoku Cipru pred Mustafa-pašom i bio mimo ugovora u Carigradu smaknut.

BRAGAGLIA, Anton Giulio (pseudonim Giovanni Miracolo), * Frosinone 1890, talijanski scenograf, kazališni i filmski redatelj, umjetnički fotograf, dramski pisac, novelist i teoretičar kazališta. Svojim učiteljem smatra Virgilija Tallija, talijanskoga glumca i redatelja. Ušao je u futuristički pokret kao osnivač »fotodinamizma«, kojim će se kasnije proslaviti Man Ray. Od 1916—1922 izdavao je književni i kulturni časopis »Le cronache d'attualità« i satirični list »Index«. Od 1916 je upravitelj jednoga filmskog poduzeća, pa se okušao i kao filmski redatelj. G. 1918 utemeljio je u Rimu »Casa d'arte Bragaglia«, umjetnički salon, vrlo značajan u modernoj talijanskoj umjetnosti, jer su se u njemu održala mnoga predavanja o modernoj umjetnosti i mnoge umjetničke izložbe naprednoga karaktera. G. 1921 gotovo je stekao glas arheologa (arheologijom se bavio i prije, vidi Nuova archeologia romana 1915), kad je u Via degli Avignonesi, u podrumu palače Tittoni, restaurirao dio terma Septimija Severa i tu osnovao kazalište »Teatro degli Indipendenti«. Preko stopedeset predstava, koje su se tu odigrale, označuje redateljsku i scenografsku prekretnicu u talijanskom kazališnom životu. Nijesu bez značenja ni umjetničke izložbe, koje su se održavale u predvorju kazališta. Kao promicatelj talijanske kazališne umjetnosti (knjige, predavanja, izložbe, režija) istakao se B. i u inozemstvu. Izlagao je gotovo na svim većim svjetskim scenografskim izložbama. Obišao je, što sam, što s kazališnom družinom Renzo Ricci-Laura Adani, Latinsku Ameriku (1930—37). Od 1937 upravitelj je i redatelj najoriginalnijega i najznačajnijeg talijanskoga modernog kazališta, rimskog »Teatro delle Arti«.

Budući da B. smatra krizu kazališta u prvom redu krizom repertoira (zastario repertoire) i shvaćanja kazališta, tražio je obnovu kazališne književnosti i kazališnih izražajnih sredstava (pozornice, maske, glume). Stoga uvodi t. zv. psihološku svjetlost, pomičnu masku, fotoelektričnu inscenaciju, šestorostruku pozornicu i bitne kulise, da bi se dobila atmosfera kazališne radnje i psihologija lica. Ove njegove »novotarije« mnogo su pridonijele razvitku modernoga talijanskog kazališta, i ako su ih neki kritičari smatrali samo »dobronamjernim pokušajima« ili »nepotrebnim oživljavanjem umirućega dramskoga kazališta«.

BIBL.: *La maschera mobile*, Foligno 1926; *Del teatro teatrale, ossia del Teatro*, Rim 1929; *Scultura vivente*, Milan s. a.; *Jazz Band*, Milan; *Il teatro della Rivoluzione*, Rim; *Film sonoro*, Milan; *Il segreto di Tabarrino*, Firenca; *El nuovo Teatro Argentino*, Buenos Aires; *Il Bragaglia per tutti*, s uvodom Emilija Cecchija, Milan; *Canovacci della commedia dell'arte*, Catania; *Dialoghi di Leone Sommi*, Catania; *Don Chisciotte*, prerada za kazalište; *Trattato de la arte di ballare et danzare di Domenico da Ferrara* (anno 1425), Catania; *Canovacci Pulceneleschi*, Catania; *Arte di fabricar scene del Sabbattini* (sedamnaesto stoljeće), Catania; *Scenotecnica barocca* u reviji »Emporium«, Bergamo 1937 i t. d.

LIT.: V. Mariani, *Scenografia italiana*, Firenca 1930; *Chie e?*, Formigini, Rim 1936; A. de Angelis, *Scenografi italiani di ieri e di oggi*, Rim 1938; *Bianco e nero*, Quaderni mensili del centro sperimentale di cinematografia, Rim 1935; M. Bontempelli, *L'avventura novecentista*, Firenca 1938; E. Ferrieri, *Novità di teatro*, Milan 1941; L. Répacci, *Ribalte a lumi spenti*, Milan 1941. D. I.

BRAGANÇA (Braganza), l. portugalski grad u provinciji Traz os Montes. Ima preko 7000 stan. Kotar najslabije naseljen u cijeloj republici (28). Nalazi se na brdu (684 m) i ima strategijsku važnost u sjeveroistočnom uglu Portugala blizu španjolske granice. U njemu je nekoliko značajnih starih crkava. Naročito je poznato pročelje crkve S. Maria, jedan od najboljih primjera baroka u Portugalu. 2. Grad u brazilskoj državi Parà. Ima preko 50.000 stan. 3. Grad u brazilskoj državi São Paulo. Ima 70.000 stan. Izvozište kave. D. Ž.

BRAGANZA, vladarski rod, nazvan po gradu B. Vladao je u Portugalu od 1640 do 1853, a u Braziliji do 1889. Protac je Alfons Portugalski, vojvoda od B. († 1461), naravnim, a od 1401 pozakonjeni sin Ivana I. i njegove ljubovce Agneze Perez. Kuća B. ubrzo se silno obogatila i došla do

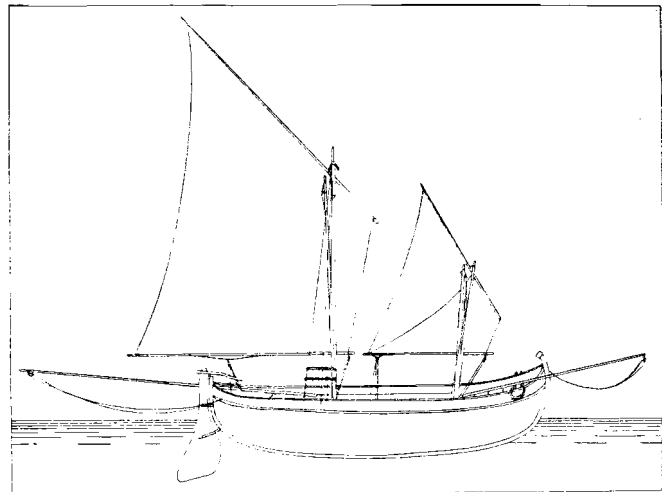
velikoga ugleda. Već 1483 podiže Fernando II., vojvoda od B., na čelu plemstva ustanak protiv kralja Ivana II. Iako je bio ubijen, moć ove porodice nije time oslabljena. Izumrćem portugalske kraljevske kuće 1580 natječe se njezin rođak Ivan, vojvoda od B., za krunu, ali je dobije španjolski kralj Filip II. Tek oslobođenjem Portugala od španjolske vlasti dođe 1640 na prijestolje kuća B., pod kojom zemlja slabi sve više. G. 1807 zbaci car Napoleon ovu kuću s prijestolja, a kralj Ivan VI. pobježe u portugalsku koloniju Braziliju (1808). Nakon Napoleonova pada (1814) vraćen je Portugal kući B., ali je kralj Ivan VI. tek 1821 došao iz Brazilije, gdje je ostavio sina Pedra, koji bijaše 1822 proglašen carem. Tako se podijeli ova loza u dva dijela: u portugalsku i brazilsku granu. Kad je Ivan VI. umro (1826), odreče se Pedro portugalske krune na korist svoje sedmogodišnje kćeri Marije da Gloria, kojoj imenova za regenta svoga brata Miguela. Malo zatim dade se Miguel proglasiti kraljem (1828). Da vrati zemlju svojoj kćeri, zahvali se Pedro I. u Braziliji, iskrca u Portugalu (1832) i potuče Miguela (1834), koji se odreče krune. Još iste godine Pedro umre. Marija II., udata po drugi put za kneza Ferdinanda od Sachsen-Koburga, umre 1853. Nju naslijedi njezin i Ferdinandov sin Pedro V., s kojim dođe na prijestolje kuća Koburg (do 1910). U Braziliji je vladao Pedro, a onda Pedro II., kojega istjera revolucija (1889). Njegovom smrću 1891 izumre brazilaska grana kuće B.

LIT.: Coquelle, *Aperçu historique sur le Portugal et la maison Braganza*, 1897. S. A.

BRAGG, Sir William H., * Westward (Cumberland) 1862, i sin mu Sir W. Lawrence B., * Adelaide (Australija) 1890, engleski fizičari. Prvi od njih istražujući radioaktivnost otkrio je pojam dosega alfa čestice. Drugi je 1912 saopćio mišljenje o rentgenskim zrakama, da svaka interferencijska točka Laucova diagrama nastaje refleksijom na mrežnim ravninama leca. Vođeni tom pomišlju oba sagradiše 1913 rentgenski spektrometar i time stvorili osnov za dalekosežna istraživanja o građnji atoma i o sastavu tvari. Zajedno su primili Nobelovu nagradu za fiziku za 1915. St. H.

BRAGI (staroislandski bragr »pjesništvo«), norveški skald (profesionalni pjesnik i pjevač oko g. 800), u 10. stoljeću apoteoziran t. j. prešao u skandinavsku mitologiju kao sin boga Odina. Snorrijeva *Edda* naziva ga božanskim majstorom pjesništva i govornišva. Pri sakralnim svečanostima pili su iz roga, njemu posvećena, te se zaklinjali, da će izvesti kakvo veliko djelo, koje će biti ovjekovječeno u pjesništvu.

LIT.: Kahle, *Altisländisches Elementarbuch*, Heidelberg 1900. G. S.



BRAGOC

BRAGOC (tal. bragozzo) je ribarska jedrilica sa dva jarbola i dva latinska jedra (troughlasti oblik) bez prečka. Oba su jarbola nagnuta prema pramcu, a prednji je znatno kraći. Prednje jedro je manje od krmenog (velejedra). Pramac bragoca je okrugla oblika. Malo gazi. Ovaj tip čisto ribarskog jedrenjaka potječe iz okoline Venecije (Chioggia) te je tipičan ribarski brod na Jadranskom moru. A. P.

BRAHE, Tycho (Tyge) de, * Knudstrup 14. XII. 1546, † Prag 24. X. 1601, danski astronom. Potječe iz stare plemićke obitelji u Knudstrupu kraj Helsingborga, koji je tada

pripadao Danskoj. Iz obiteljskih razloga učio je pravo u Leipzigu, ali je od rane mladosti osjećao veliku ljubav za praktičnu astronomiju, kojom se počeo više baviti poslije očeve smrti (1570), te je ubrzo postao poznat svojim djelom o novoj zvijezdi, koja se 1572 pojavila u zvijezdu Kasiopeje.

Na preporuku landgrafa Wilhelma Hessenskoga prepusti mu danski kralj Fridrik II. otok Hveen u Sundu, na kojem sagradi zvjezdarnicu Uranienburg opskrblivši je uz kraljevu



TYCHO DE BRAHE

potporu najboljim spravama. Ovdje posvećuje 21 godinu marljivom motrenju neba uz pomoć mnogih suradnika, od kojih je najistaknutiji Longomontanus (1562 do 1647). Uranienburg je bio dva desetljeća žarište nauke i stjecište učenjaka cijeloga svijeta onoga vremena.

Nakon smrti Fridrika II. morade 1597 ostaviti Dansku. Dvije godine boravi kod grofa Rantzaua u Wandsbecku, odakle pođe na poziv Rudolfa II. u Prag i postade carski astronom i matematičar. U Pragu naskoro umre ostavi-

ši astronomska opažanja od neprocjenjive vrijednosti svome velikom suradniku i nasljedniku Kepleru.

Veličina B. leži na praktičnom polju eksaktnoga motrenja, kojemu je utirao nove putove. Motrio je najboljim spravama svoga vremena, koje je dijelom sam izumio, a dijelom usavršio i time postigao dotada najveću točnost (na 1') pri određivanju položaja nebeskih tjelesa. Osobita je njegova zasluga, što je dao tako točne podatke o položaju planeta, da je na toj osnovi Kepler mogao odrediti prave oblike planetskih putanja i zakone planetskih gibanja.

Kopernikov heliocentrični sustav ne prihvaća, jer vidi u njegovim posljedicama poteškoće za mehaniku gibanja na Zemlji. Zasnova je svoj sustav dijelom prema Kopernikovom, a dijelom prema Ptolomejevom (r) sustavu. On uzima, da se pet planeta giba oko Sunca, ali Zemlju ne ubraja među planete nego drži, da miruje, a Sunce da se giba oko Zemlje, koja je prema tome središte svemira.

Iz činjenice, da se položaji zvijezda repatica (kometa), motreni sa dva različita položaja na Zemlji, vrlo malo razlikuju, zaključuje prvi, da repatice nisu pojave u atmosferi Zemlje, nego da idu u prostor iza Mjeseca.

Glavna su mu djela *Astronomiae instauratae mechanica* (Wandsbeck 1597) i *Astronomiae instauratae progymnasmatia* (2 sv., Prag 1602—3). U prvom opisuje zvjezdarnicu Uranienburg i njezine sprave, a drugo sadržava B-ova opažanja i njegov sustav svemira.

LIT.: Newcomb-Engelmann, *Populäre Astronomie*, 7. izd., Leipzig 1922; R. Wolf, *Handbuch der Astronomie*, 2. sv., Zürich 1890; Isti, *Geschichte der Astronomie*, Oldenburg, München 1877. F. M.-6.

BRAHICEFALIJA (lat. brachycephalia »kratkoglavost«, grčki βραχύς

»kratak« i κεφαλή »glava«) je jedan od osnovnih oblika čovječje lubanje, koji je karakterističan za mnoge rase, među ostalima i slavenske. B. se ustanovljuje na osnovi t. zv. indeksa, kojim se širina lubanje izražava u postotcima duljine. Indeks 75 na pr. znači, da širina lubanje iznosi 75% njezine duljine. Ako širina neke lubanje iznosi više od 80% njezine duljine, onda se takva lubanja naziva kratka (okrugla), za razliku od dugoljaste (→ dolihocefalija). V. D.

Uzrok **patološke b.** je prerano sraštenje šava između zatiljne kosti i tjemenih kostiju (*sutura lambdoidea*), te sraštenje šava između čeone kosti i tjemenih kostiju (*sutura coronaria*). Za rast lubanje preostane u takvim slučajevima samo šav između tjemenih kostiju (*sutura sagittalis*), i radi toga se lubanja može samo proširivati. Ako sraste samo jedan od prvih dvaju spomenutih šavova, nastaju posebni oblici b. kao: šiljata glava, glava poput tornja i okrugla glava. S. S.

U antropologiji se b. izražava indeksom glave, koji se prema općenito prihvaćenom prijedlogu Garsona kreće između 80,0 i 84,9. Veoma izražena b. označuje se kao hiperbrahicefalija.

Osim normalne b., koja se stiče nasljedno kao karakteristična rasna osobina, može brahicefalija nastati i kao patološka pojava, najčešće kao prerana sinostoza (sraštenje lubanjskih šavova). Uzrok ovoj koštanoj mani ima unutarnji fiziološki karakter, ali često dolazi do brahicefalije i zbog utjecaja, na pr. ako za vrijeme rasta lubanjskih kostiju postoji kakva vanjska fizička smetnja, koja priječi put normalnoga koštanog razvitka. Takve fizičke smetnje mogu biti tvrdo uzglavlje na dječjem ležaju ili svijesno povezivanje dječje glave u svrhu izobličenja lubanjskih kostiju, kao što je to kod nekih primitivnih, osobito afričkih i američkih plemena, koja u tu svrhu stavljaju novorođenčadi oko glave posebne pivoje, katkada i s daščicama. U takvim slučajevima sraštenje šavova nastupa redovno, ali se kosti lubanje znatno izobličuju. Osim umjerenne brahicefalije dolaze tu još kombinacije s drugim oblicima, tako na pr. oksicefalijom (visoka glava), platicefalijom (plosna glava) i dr. (→ kraniologija). F. I.

Brahicefalija kod domaćih životinja, kratkoća lubanje (kratkoglavac) zbog pogrešnog razvoja ili preranog sraštenja šavova na lubanji, i to između zatiljne kosti i kosti zagvozdace (*sutura sphenooccipitalis*). Glava ne odgovara vrsti ili pasmini životinje. (→ Stočarstvo; Konstitucija u stočarstvu). Teži stupanj predstavlja makazu. Lj. J.

BRAHICERNO GOVEDO → Govedo.

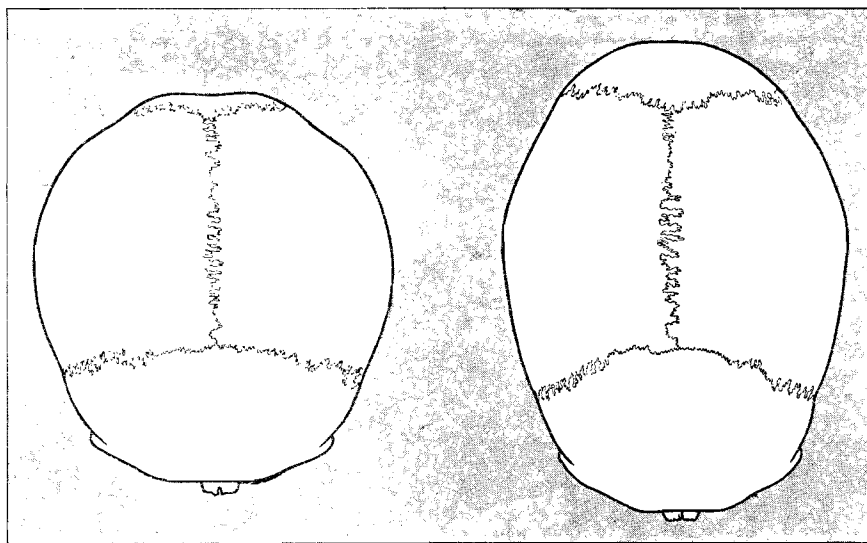
BRAHIJ → Redarstvo.

BRAHIKEFALIJA → Brahicefalija.

BRAHILOGIJA (grč. βραχύς »kratak«, λόγος »govor«, dakle »kratak govor«, lat. breviloquentia), naziv za način kratkog (konciznog) izricanja misli; naročito se tako naziva retorska figura, koja čini stil prividno nejasnim, da time, potičući na razmišljanje, jače istakne misao. Pojmu je oprečna epska opširnost. Na pr. A pri glavi i oca po glavi. V. P.-k.

BRAHIOLARIJE, ličinke mnogih zvjezdaša, koje plivaju; imaju na tjemenu tri kraka sa prionljivim bradavkama za pričvršćenje (→ bodljikaši). K. B.

BRAHISKELIJA (lat. brachyscelia od grč. βραχύς »kratak« i οστέος »ud, stegno, noga«), antropometrički izraz, kojim se označuje, da je odnos duljine gornjih i donjih udova prema visini tijela u sjedećem



DVA GLAVNA OBLIKA ČOVJEČJE LUBANJE
Lijevo: Dolihocefalna, desno: Brahicefalna lubanja.
Obje gledane s gornje strane

stavu relativno malen. Protivni je pojam makroskelija, gdje je odnos spomenute duljine i visine relativno veći. Brahiskelija se izražava indeksom, koji se prema Manouvrierovoj podjeli kreće između 75,0—79,9. Odnos visine tijela u sjedećem stavu prema duljini ekstremiteta (udova) važan je antropološki čimbenik pri istraživanju rasnih osobina bilo pojedinaca bez obzira na spol i dob, bilo pri ispitivanju istoga čovjeka od njegove djetinje dobi do zrelosti. Zanimljiva je dalje činjenica, da se unutar iste rase individuum u zreloj dobi razlikuje po spolu i po spomenutom odnosu. Tako na pr. kod žene u odnosu prema muškarcu nastupa uvijek brahiskelija. (Obrazac za izračunavanje odnosa visine tijela u sjedećem stavu prema duljini ekstremiteta → somatologija). F. I.

BRAHISTAFILIJA (lat. brachystaphylia od grč. βραχύς »kratak« i σταφύλη »ravvalo, pravac«), antropometrički izraz, kojim se označuje kratko i široko nepce, za razliku od leptostafilije (lat. leptostaphylia od grč. λεπτός »tije-san, uzak«, kojom se označuje dugo i usko nepce. B. dolazi normalno uvijek u odnosu s euriprozopnim (od grč. εὐρύς »širok« i πρόσωπον »lice«) licem (široko i okruglo lice), zatim s hamerinim (od grč. χαμαί »na zemlji, nisko« i ῥίς »nos«) nosom (nizak i širok nos) i hamekonhijom (od grč. κόρη »školjka«; niske i široke očne šupljine). F. I.

BRAHISTOHRONA (grč. βραχίστος »najkraćia«, χρόνος »vrijeme«) je krivulja, po kojoj se pod utjecajem sile teže treba bez otpora gibati neko tijelo, da u najkraće vrijeme stigne od neke točke A do druge točke B, smještene u istoj vertikalnoj ravnini s A (naravno niže od A). Problem, da se odredi br., postavio je Johann Bernoulli 1696 u Acta Eruditorum, a riješili su ga i našli, da je brahistohrona cikloida (v.): sam Johann i brat mu Jakob već 1697, te L'Hôpital, Leibniz, Newton i dr. Kasnija diskusija o br. (sudjelovao i Euler) bila je vrlo žučna, ali i plodna, jer je tako nastala izoperimetrija, oskulaciona ravnina (Johann Bernoulli) i osobito račun varijacija.

LIT.: M. Cantor, *Gesch. d. Math.*, III., Leipzig 1901. D. K.

BRAHM, Otto, * Hamburg 5. II. 1856, † Berlin 28. XI. 1912, literarni historičar i kazališni redatelj, teoretičar i praktički pobornik naturalizma. G. 1889 osnovao je u Berlinu društvo *Freie Bühne*, koje je u Lessingtheatru 20. X. 1889 prikazivalo prvu naturalističku dramu, Hauptmannovo djelo *Vor Sonnenaufgang*. Priredba je pozdravljena kao početak nove ere njemačke dramske umjetnosti. Od 1904 vodio je vrlo uspješno Lessingtheater u Berlinu.

BIBL.: *Das deutsche Ritterdrama des 18. Jhds.*, 1880; monografije o H. v. Kleistu i Schilleru; *Kritische Schriften*, 2. sv., 1913—14. G. S.

BRAHMA → **Brahman**.

BRAHMAGUPTA, * 598 pos. Kr., uz Ariabhatu i Bhaskaru najvažniji sredovječni indijski matematičar i astronom. G. 628 napisao je astronomsko djelo *Popravljeni sustav Brahme*, gdje u XII. i XVIII. poglavlju radi o matematičkim pitanjima. Poznaje pravila za računanje nulom, ali ne zna, šta bi sa slučajem 0 : 0; sumira aritmetičku progresiju, te redove kvadrata, odnosno kubova prirodnih brojeva počevši od 1; rješava kvadratne jednadžbe na način grčkih geometara, te neodređene jednadžbe 1. i 2. stupnja. U geometriji daje po Heronu grubu i točnu formulu za površinu trokuta odnosno četverokuta, za broj π ima vrijednost $\sqrt{10}$, izračunava visinu predmeta iz duljine njegove sjene s pomoću razmjernih dužina, određuje obujam krunje kvadratne piramide i bavi se racionalnim pravokutnim trokutima, u čemu pokazuje dosta originalnosti.

LIT.: M. Cantor, *Vorlesungen über die Geschichte der Mathematik*, I. sv., Leipzig-Berlin 1922. R. C.

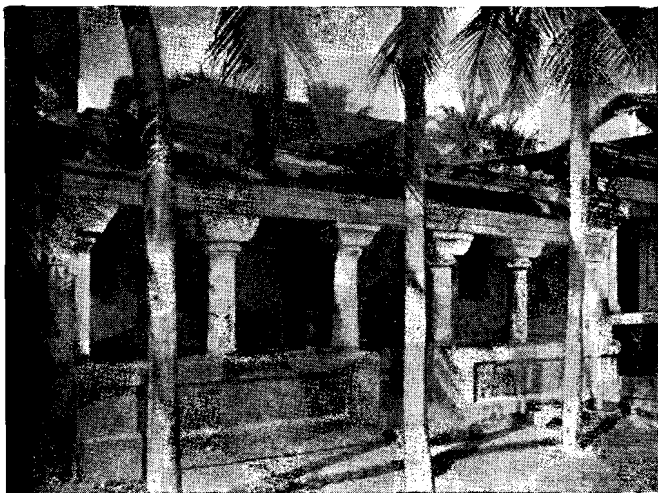
BRAHMAN imade mnogo značenja u književnosti arijskih Inda. U njezinim najstarijim ograncima, u Samhitas (zbirkama) četiriju Veda, *bráhman* (n.) znači najprije prema imenima Brahmanaspati-Brihaspati 1.) isto što i *brih* (valjda srodno s irsko-keltskim *bricht* »čarolija«) = snaga »molitve« ili sv. formule u mehanističkom, čarobnjačkom smislu prisilnog utjecaja na transcendentni svijet ili uopće magičko sredstvo ili takav »lijek« ili možda neka određena »sv. biljka« (prema iranskom *barasman*, obrednoj rukovijeti granja kod žrtve), a zatim 2.) isto što i *mantra* = sv. riječ i *veda* = sv. znanje. Brihaspati prvobitno je »gospodar snage«, koja razgoni tminu i nered, t. j. vjerojatno samo pridjevak boga vatre Agni, da kasnije hipostaziranjem (osamostaljenjem) postane pojam vlastitog bića i zajedno sa svojim duplikatom Brahmanaspati zadobije značenje »gospodar snage« u navedenom magičkom smislu.



JEDINI VEĆI HRAM U ČAST BOZANSTVU BRAHMA U SUVREMENOJ INDIJI. Pushkar kraj Ajmera u Rajputani (Orbis terrarum)

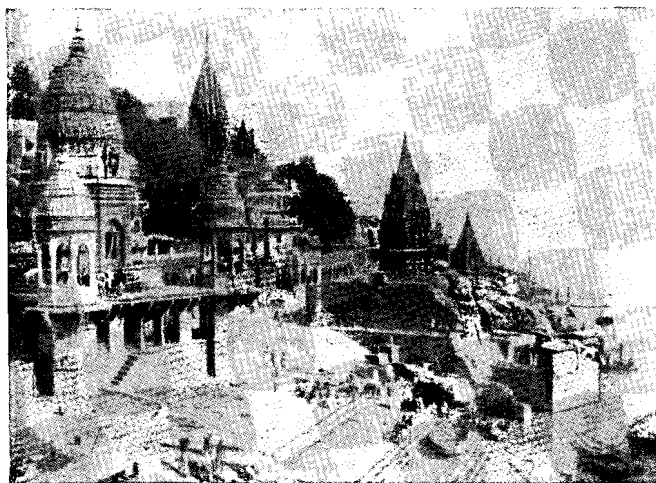
To je uglavnom doba vedizma. Odatle i u Samhitas i još više u mladim ograncima književnosti četiriju Veda t. j. u njihovim komentarskim i meditativnim djelima Brahmanas, Aranjakas i Upanišads *bráhman* (n.) se kao sinonim za prva tri Veda (Rig, Sama i Jadžur) ili »strostruko sv. znanje« (traji vidja) izlučuje u značenju 3.) »prvog stvorenog bića« (prathamadžam) i dapače u smislu »bića o sebi« (svajambhu, ili bića, od koga je »stvoren cijeli ovaj svijet«, da ga konačno Upanišads spoje s *atman* (vlastito ja) u značenju 4.) panteističkog t. j. neosobnog »svebića«. Međutim već Samhita Bijelog Jadžurveda, komu pripada i komentarsko djelo Br. Šatapatha, *zaziva bráhman* (n.) kao osobno biće, a u samim komentarskim i meditativnim djelima četiriju Veda, uključivo Upanišads usprkos njihovoj općenitoj panteističkoj crti, *bráhman* (n.) nesamo često dobiva pridjevke i uloge osobnog bića, nego se mjestimice najednom izvrne 5.) u *brahmán* (m.) kao živo i razumno biće muškog roda, dakle svakako u smislu osobnog bića. To je doba starijeg brahmanizma. U kasnijoj književnosti t. j. u epima Mahabharata i Ramajana, u Puranas (starim pričanjima) i u budhističkim djelima *Bráhman* ili *Brahmá* (m.) već je općenito usvojeni naziv za osobno vrhovno božanstvo mlađeg brahmanizma i hinduizma t. j. znači isto što »Gospodar stvorova« Pradžapati u starijem brahmanizmu, a prije toga »kralj bogova« Indra u mlađem vedizmu, odnosno njegov prethodnik »veliki Asura (Gospodar)« Vazuna u starijem vedizmu i arjanizmu (isp. iranski Ahura Mazda i starogrčki Uranos), prvobitno pak Asura ili Pitar (Otac) Asura ili Djaus (Nebo) Pitar u prearjanizmu ili indoeuropeizmu.

Nadalje u čitavoj književnosti arijskih Inda *brahmán* (m.) označuje 6.) svećenika, koji kao četvrti glavni i u neku ruku vrhovni imade određeni nadzor nad službom trojice ostalih glavnih svećenika kod velikih žrtvenih svečanosti, što ih priređuju odličnici, u prvom redu kraljevi, osobito u vezi s kulturom »gromovnika i ratnika« Indra, odnosno Mjeseca (Soma) i »njegove« istoimene biljke za proizvodnje obrednog opojnog pića (sada većinom



KUĆA BRAHMANCA U RAMESVARAMU
(Orbis terrarum)

biljka *Sarcostemma acidum*). Taj je svećenik u posebnoj vezi sa značenjem pojma *brāhman* (n.) i s kraljem: »*ra-džanja* (kralj) imade značaj od Indra, a *brahmān* je Brihaspati«; on je dvorski svećenik (purohita), mora biti »pun sv. znanja (veda)« i vrši svoju službu kod svečanog žrtvovanja Soma pomoću »trostrukog sv. znanja« (traji vidja) t. j. potpunog poznavanja prvih triju Veda, i to kao »lijek žrtve«, jer mora oštro pratiti djelovanje ostalih triju glavnih žrtvovatelja i izgovaranjem »sv. riječi« (mantra) odmah poništiti svaku štetu, koja u žrtvi nastaje i od najmanje njihove pogreške. Međutim neke dogodovštine, zabilježene u različitim djelima književnosti Veda, upućuju na to, da je sam *brahmān* prvobitno bio žrtva, i to kao »lijek za opće dobro«, naročito prigodom kraljeve krunidbe; tako se on daje nesamo u jezičnom nego i u stvarnom pogledu isporučiti sa starogrčkim *φάρμακός* (m.) = »lijek« u značenju čovjeka žrtvovanog za »očišćenje« države, za zdravlje i napredak zajednice, i sa latinskim *flamen* (slovniki n. kao *brāhman!*) = svećenik svoje vrste, koji je čitav život bio »žrtva u trajnom odgađanju žrtvovanja« (G. Dumézil). Takvih je *flamen-φάρμακός-brāhmān* t. j. ljudi predodređenih za žrtvu uistinu bilo, i to u kraju, koji je nesamo otprilike na polovici puta između Indije i Grčke nego također u blizini najvjerojatnije pradomovine svih Indoevropljana, t. j. jugoistočnoj Kavkaziji. Ljudske su žrtve prinosili još nedavno i u samoj Pr. Indiji, i to u njezinim istočnim nearijskim dijelovima, a u skrajnjem je sjeveroistočnom uglu Bengalije, odnosno Asama, kod naroda Bodo čitija postojao ugledan rod, koji je bio obavezan, da između svojih članova daje mlade muškarce za žrtvu prigodom određenih godišnjih svetkovina i u vrijeme suše i pošasti (daljnji izvori ovakvih ljudskih



DIO BENARESA UZ OBALU GANGESA, »SVETE RIJEKE«
BRAHMANIZMA
(Dahlmann. Indische Fahrten)

žrtava vode u jugoistočnu Aziju i Melaneziju, a svagdje su u vezi s pričama primitivnih poljodjelaca o Mjesecu i o njegovu utjecaju na život zemlje.

I svećenici nazvani *brahmān* u starini su proizlazili iz određene obitelji po imenu Vasišthas, koja prema Samhita od Rigveda vuče ime i lozu od dvorskog svećenika kralja Sudas iz doba velikih borba i osvajanja u sjeverozapadnom dijelu Pr. Indije između riječnih sistema Inda i Gangesa. S druge je strane kod obiteljskih žrtava od spomenutih četiriju glavnih svećenika sudjelovao jedino *brahmān*. Tako je njegova istaknuta i izuzetna uloga i kod javnih svećanih i kod privatnih skromnih žrtava bila povod, da je ime *brahmān* (m.) s vremenom dobilo značenje 7.) žrtvovatelja ili svećenika uopće.

Obitelj Vasišthas opet je također jedna između desetak ili više onih drevnih obitelji »vidjelaca« (rišis), koje Samhita od Rigveda navodi kao autore i čuvare svojih religioznih hvalospjeva, recitiranih prigodom žrtvovanja, i u kojima su kasnije nastale nesamo Samhitas ostalih triju Veda na temelju i po uzoru one prve zbirke nego i njihovi komentari i škole za proučavanje i naučavanje svih ovih tekstova ili »sv. znanja« (veda) te pripadnih žrtvenih obreda i njihova značenja. Svi su dakle njihovi članovi više ili manje bili »napunjeni« s onim, što označuje *brāhman* (n.) pod 1.) i 2.),



BRAHMANAČKA SKOLA U RAMESVARAMU PRED CEYLONOM. Učenici (brahmačarin) i učitelj nose bijelu vrpču kao znak brahmanačke kaste
(Orbis terrarum)

kao što su ratnici s kraljem na čelu nosio neke slične »snage« po imenu *kšatra*. Zato je u doba, kad su se u zapadnom području rijeke Gangesa konačno formirale četiri kaste, riječ *brāhmana* (m.) ili pohrvaćeno »brahmanac« počela označivati 8.) pripadnika prve i najviše kaste, koju su isprva sačinjavali isključivo potomci »vidjelačkih« obitelji, proširenih već dakako u čitave rodove. Međutim, koliko god su brahmanci u starini, a i kasnije, isticali *aršeja* t. j. svoje podrijetlo od

starih *rišis*, ipak je u oznaci brahmanske kaste prevagu dobilo znanje: bez njega nema ni pravog *aršeja*, naprotiv brahmanac kao učitelj može na svog učenika prenijeti i svoje *aršeja* i tako ovim duhovnim posinaštvom naknaditi tjelesno brahmanačko podrijetlo. Tim su putem kroz stoljeća ulazili u brahmansku kastu nesamo pripadnici druge i treće kaste nego i mnogi tamnoputni urođenici, naročito Dravida u južnim dijelovima Pred. Indije, premda su stari brahmanci bili osobito ponosni, da su baš oni čisti *arjas*, Ariji t. j. članovi indo-iranskog ogranka Indoevropljana (uistinu se bjeloputnih arijskih Inda može danas naći samo još među brahmancima). Svaki brahmanac nije svećenik, ali jedino brahmanci su svećenici, a pored toga iz njihovih redova proizlaze još učitelji vjere, starog jezika (sanskrit s prethodnim starijim dijalektom) i običajnog ili kodificiranog prava (dharma), uopće čuvari tradicije i ljudi znanosti i znanja, zato također savjetnici i ministri kraljeva, upravni činovnici i suci. U starini se sve to označivalo kao njihova dužnost, da »ljude čine zrelima«, i to trostrukom djelatnošću: poučavajući pripadnike prvih triju kasta u »sv. znanju« (veda), prinoseći žrtve u njihovo ime i vršeći kod knezova i kraljeva službu »dvorskog svećenika« (purohita) u širokom smislu. Konačno riječ *brāhmana* (n.) znači 9.) i pojedinačno tumačenje nekog brahmanca u stvarima žrtvenog obrednika i čitav zbornik takvih tumačenja. Odatle potječe (u množini) naziv *Brāhmanas* za komentarska djela, koja prema različitim brahmanačkim školama tumače pojedine Samhitas (zbirke) četiriju Veda u daleko-sežnim spekulacijama o značenju žrtve uopće; ovi su komentari i sami već proizveli i preko srodnih djela *Aranjakas* (šumska meditativna djela) i *Upaniśads* (tajne nauke) izazvali znatne promjene u vjerskom shvaćanju starih arijskih Inda i dali temelj brahmanizmu (v.).

Tako se dakle riječ »brahman« kao crvena nit provlači kroz cijelu vjersku povijest ovoga najistočnijeg indoevropskog naroda te svojim različitim oblicima i značenjima obilježuje njezine poglavite razvojne faze u vezi s postepenim prodiranjem arijskih Inda u velike i šaroliko napućene prostore Pr. Indije: *vedizam* (v.) u području rijeke Inda (Pandžab), *brahmanizam* (v.) u zapadnom [i *budhizam* (v.) u srednjem] dijelu porječja Gangesa (Hindustan) i *hinduizam* (v.) u njegovu istočnom dijelu zajedno s područjem rijeke Brahmaputre (Bengalija) i s cijelim južnim prostranim i gorovitim trokutom (Dekan) ovoga »malog kontinenta«.

BRAHMANAC → *Brahman* pod 8.).

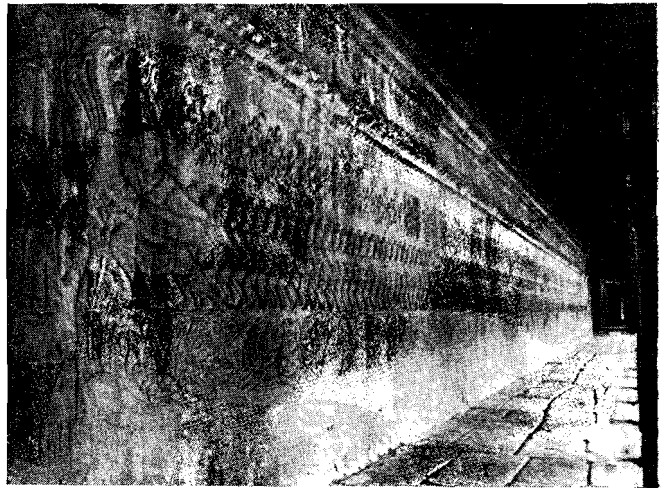
BRAHMANIZAM kao vjerski oblik arijskih Inda neposredno proizlazi iz drevnog vedizma (v.) i uvodi u sadašnji hinduizam (v.). Izvori za njegovo upoznavanje jesu poglavito knjige Brahmanas, Aranjakas, Upanišads i Vedangas, a osim toga još neki dijelovi epa Mahabharata i starija Puranas: → *Brahman* pod 4.), 5.), 8.) i 9.). U to su doba, koje počinje nešto prije 10. st. pr. Kr., bjeloptutni došljaci već čvrsto zasjeli u međurječju Gangesa i njegova



ISPOSNIK PROSJAK (SAMNJASIN)
U DUHU TRADICIJE ASKETSKE
GNOZE BRAHMANIZMA
(Dahlmann, *Indische Fahrten*)

i tamnoputni urođenici, dokazuje nesamo ustanova posebnih obreda, kojima se pripadnici nearijskih plemena primaju u brahmansku kastu, nego i urođenički biljeg znatnog dijela samih promjena u arijskim vjerskim nazorima. Arijska je spekulacija nastavila s odstranjivanjem onoga, što se može nazvati »sablazan politeizma (mnogoboštva)«, tragaajući naime za *Jednim* t. j. za apsolutnim Bićem kao zadnjim uzrokom svega. Urođenički pak nazori i uredbe očituju svoj utjecaj već u nekim spekulativnim zasadama i još više u njihovoj praktičnoj primjeni. U cjelini brahmanizam se može označiti kao teozofija ili gnoza t. j. težnja za nekim posebnim znanjem o božanstvu i njegovoj biti, i to sa svrhom, da takvo znanje »deificira« (pobožanstveni) čovjeka, a prema upotrebljenim sredstvima dadu se razlikovati tri ogranka, koji su vremenski djelomice susljedni, a djelomice paralelni. To su: ritualna (obredna), čisto spekulativna (barem u početku) i asketska (isposnička ili pustinjačka) gnoza.

Ritualna gnoza razglaba (poglavito u knjigama Brahmanas i Aranjakas) navodni transcendentni temelj i učinak žrtve, i to u čarobnjačkom duhu animizma (v.), tako da svršava s nekim ritualističkim panteizmom ili nazorom o žrtvi kao svemirskoj i stvaralačkoj sili, iz koje da je sve proizašlo, po kojoj da i svijet i bogovi imadu sve svoje sile, i preko koje da »onaj, koji sve to tako znade«, može prisilno utjecati i na svijet i na bogove. Cijeli se razvitak ovog čudnog i za sve kasnije indijske spekulativne sisteme odlučnog umovanja dade izraziti slijedećim »jednadžbama«: Mjesec u predodžbi »nebeskog Bika« kao »nosilac svih oblika« i onaj, koji »promiče čitav svemir« (s analo-



HRAM ANGKOR-VAT, Reljefni prikaz iz epa Ramajana, koji s epom Mahabharata tvori poglavitu epsku književnost brahmanizma
(*Orbis terrarum*)

gnim predodžbama o »nebeskoj Kravi« kao »ženskoj strani« personificiranog Mjeseca i kao predstavniku zemlje ili uopće materije) = *Puruša* »prvobitno muško biće« ili čovjek uopće ili osoba t. j. *puruša-atman* (*vlastito ja*) kao prva »žrtva-stvaranje« i odatle »duh svemira« = *Pradžapati* u predodžbi »velikog Bika« i »žrtva-stvaranje« sa srcem kao »ostatkom od žrtve« (učišta) i kao »prvim principom svih stvari« = *brāhman* (n.) i *Brahmān* (m.) kao sinteza i rekapitulacija svojstava izrečenih o Mjesecu, *Puruša-atman* i *Pradžapati*. Tako ovaj ritualistički panteizam sadrži u sebi nesamo sve izraze nego također sve sastavne dijelove *spekulativne gnoze* i njezinih dvaju, inače međusobno sasvim oprečnih sistema: *Vedanta* i *Samkhja*. *Vedanta* (od tog imena treba razlikovati naziv *Vedangas* t. j. pomoćne znanosti četiriju Veda!) ističe i kao jedinu spasonosnu mudrost zastupa jednadžbu: *puruša-atman* (*vlastito ja*) = *brāhman* (n.) kao podloga ili izvor svemira. Tumačenja ove izrazite monističke i panteističke nauke o »sve-jednom« u obliku razgovora i pomoću različitih poredaba u starijim se Upanišads opetuju do iznemoglosti, a sumarno su izražena riječima »*tat tvam asi* (to ti jesi)«: to, *brāhman* (n.) naime i s time ili po tome čitav svemir, jesi ti sâm, tvoje naime vlastito ja, *puruša* ili *atman*. Poblize se dadu razlučiti tri *Vedantova* shvaćanja o *brāhman-atman* u sebi i u odnosu prema vidljivom svijetu, dakle tri vrsti panteizma, a sve tri odaju veze s izrazima prethodne ritualne gnoze. *Samkhja*, sistem u temelju dualističan i po sebi ateističan, kojemu je začetnik neki *Kapila*, nasuprot monističkom *Vedanta* usvaja dva međusobno oprečna (i



PRIZOR PRIGODOM PRINOŠENJA ŽRTVE U DUHU TRADICIJE
RITUALNE GNOZE BRAHMANIZMA
(Dahlmann, *Indische Fahrten*)